

DE WIELEWAAL

maandblad
jaargang 48
maart 1982

DE WIELEWAAL

maandblad voor vogel- en natuurstudie

uitgegeven met ondersteuning van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur.

Vroegere hoofdredacteurs: E.H. Fr. SEGERS: jaargang 1 tot en met 23

Dr. Fr. GROOTAERS: jaargang 24 tot en met 46

Redactie

Dr. H. MEEUS, hoofdredacteur, Langvenstraat 25, 2300 Turnhout (014/41 57 58)

P. HERROELEN, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

J. VAN DEN STEEN, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent (091/24 04 21)

Dr. P. VAN SANDEN, Parklaan 14, 9000 Gent (091/21 44 70)

Redactieraad

H. FRANCKX, Dr. Fr. GROOTAERS, J. BLOEMEN, A. DE JONGHE, J. KIEBOOMS, R. WILLOCKX, Prof. Dr. U. LIBBRECHT, G. LUYTS, Prof. Dr. A. DHONDT, P. VAN DEN BREMT, M. BECUWE, Dr. R. EYCKERMAN, J. VAN WINKEL, H. VOET, Dr. M. LOUETTE, Ir. G. BULTEEL, J. GABRIELS, Dr. J. VAN GOMPEL, Dr. J. PAULUSSEN.

Vereniging voor Vogel- en Natuurstudie DE WIELEWAAL

De vereniging heeft tot doel: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels te bevorderen door alle middelen, o.m. door het oprichten van plaatselijke afdelingen, het houden van studiedagen, het uitgeven van een tijdschrift, het verspreiden van vogelboeken en natuurboeken, het oprichten van natuurreservaten. De vereniging werd in 1933 opgericht door E.H. Fr. Segers.

Samenstelling van het Bestuur

RAAD VAN BEHEER

Dagelijks Bestuur

H. FRANCKX, voorzitter, Vredelaan 29, 2500 Lier (031/80 47 32)

P. HERROELEN, ondervoorzitter en afgevaardigde Brabant, Van Asschestraat 33, 1910 Melsbroek (02/751 85 76)

F. VAN DEN BROECK, secretaris, De Wilgen 41, 2060 Merksem (031/45 02 52)

E. MEYERS, penningmeester, Prof. Devochtstraat 39/4, 2300 Turnhout (014/41 00 69)

Leden

G. LACRES, Bekelstraat 62, 2700 Sint-Niklaas

W. ROGEMAN, Parklaan 139 bus 8, 9300 Aalst

J. VAN DEN STEEN, afgevaardigde Oost-Vlaanderen, Metdepenningenstraat 1A, 9000 Gent.

W. VAN SPAENDONK, afgevaardigde Antwerpen, Zevenbergen 50, 2500 Lier

R. DEBRUYNE, afgevaardigde West-Vlaanderen, Iepersteenweg 60, 8178 Woumen

E. WELLENS, afgevaardigde Limburg, Statiestraat 89, 3900 Lommel

Afgevaardigden Wielewaaljongeren

C. VAN LIERDE, Oude Grensstraat 2 B4, 1850 Grimbergen

J. ROYEAERD, St. Hubertstraat 277, 9800 Deinze

P. DELVAUX, Gierlesteenweg 351, 2300 Turnhout

TECHNISCH ADVISEUR VAN DE NATUURRESERVATEN

Ir. S. TYS, Beekstraat 16, 2800 Mechelen (015/41 12 78)

LIDMAATSCHAP EN ABONNEMENTEN

België: 400 F. Andere landen: 500 F. Bijlid (zonder abonnement): 50 F.

Administratie: De Wielewaal, Graatakker 11, 2300 Turnhout. Giro: 000-0319785-73. Tel.: 014/41 22 52.

In de marge van de nieuwe avifaunistische naamlijst...

door Marc Becuwe

Faunistische lijsten zijn net als woordenboeken: er is er nog nooit een verschenen waarop géén detailkritiek mogelijk is. Maar elke geactualiseerde uitgave is beter dan helemaal geen. Met deze troostvolle gedachte in het achterhoofd ploegen we verder.

Tot drie maal toe speelde de onvermijdelijke zetduivel ons parten:

Wielewaal 47, oktober 1981:

- pag. 363, tekstblok rechts, 12de regel: *chachinnans* moet zijn *cachinnans*;
- pag. 366, nr. 02090, *Polysticta* moet zijn *Polysticta*;
- pag. 374, nr. 13110 a. *collybyta* moet zijn *collybita*.

Tot op heden mochten wij van vier personen, van de heren Dr. A. van Wassenhoven, J. Cuypers, Ir. G. Bulteel en Dr. M. Louette een schriftelijke kritische reactie ontvangen. Hun waardevolle open aanmerkingen zullen zeker een invloed hebben op de verdere ontwikkeling van de naamlijst. Het ligt namelijk in de bedoeling om in de nabije toekomst een informeel gesprek te beleggen tussen een reeks Vlaamse en Nederlandse ornithologen om de verdere toekomst van een gemeenschappelijke standaardlijst te bespreken. In het vooruitzicht van de publikatie van nieuwe officiële avifauna's komt dit verkennend overleg op zijn tijd. De definitieve ondertekening van het Belgisch-Nederlands taalunieverdrag op 27 januari II. komt op een onverwachte wijze ons werk aan de basis ondersteunen.

Veel vragen om verduidelijking die mij mondeling bereikten zouden overbodig worden als men grondig de inleidende beschouwingen leest. Hoofdbekommernis was: zorgen dat wij mee zijn met de tijd, aansluiten met wat internationaal gangbaar is.

Speciaal de bronnen waaruit geput werd moeten nog eens benadrukt worden. Voor België waren dat **uitsluitend** de Avifauna van België uit 1967 en alle homologatierapporten uit *De Wielewaal* en *Aves*. Voor Nederland was dat de Dutch Birding Association Checklist uit 1980 die heel wat **verklarende voetnoten** bevat. Vogelaars die verduidelijking zoeken omtrent het opnemen of niet opnemen van bepaalde soorten of ondersoorten moeten dus in de eerste plaats naar deze publikaties verwezen worden.

Een ander aandachtspunt blijft de Atlas van de Belgische Broedvogels die door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (K.B.I.N.) in de nabije toekomst zou moeten gepubliceerd worden. In het K.B.I.N. zijn momenteel drie naamlijsten naast elkaar be-

schikbaar: de officiële Avifauna van België uit 1967; de Euring-lijst die het Belgisch Ringwerk gebruikt (deze stemt overeen met de nieuwe Wielewaallijst) en tenslotte wordt het kaartsysteem van de verzamelingen van het Instituut in computer ingebracht volgens de nieuwe systematiek van de vogels van de wereld van Dr. P. Devillers. Deze nieuwe wereldlijst verschijnt in afleveringen in *Le Gerfaut-De Giervalk* onder de naam *Projet de nomenclature française du monde* (zie o.m. *Gerfaut-Giervalk* 66, 1976: 391).

Tegenover zoveel verscheidenheid was het goed dat aan het K.B.I.N. werd meegedeeld dat De Wielewaal thans aansluit bij de Voous-lijst, waaraan o.m. de Euring-code werd ontleend. De Wielewaal verwacht dat tenminste de Nederlandse edities van de Broedvogelatlas of een nieuwe Avifauna zullen aansluiten bij deze lijst. Wij blijven het belangrijk vinden dat er een eenvormigheid wordt nagestreefd met die landen waar wij ornithologisch, geografisch en taalkundig het nauwst mee verwant zijn. Deze bekommernis werd op 5 december 1981 meegedeeld aan de heer Walter Roggeman, ambtenaar bij het K.B.I.N. en Hoofd van het Belgisch Ringwerk; deze brief was ondertekend door bijna alle leden van de redactie en redactieraad van *De Wielewaal*. Ter attentie van die medewerkers van het K.B.I.N. die geen contacten hebben met de veldornithologen in Vlaanderen werd eind december door mij een gelijkaardig schrijven gericht aan de directeur van het K.B.I.N.

Op de redactieraadvergadering van 5 december 1981 deelde de heer W. Roggeman mee dat, met het oog op het samenstellen van een nieuwe Avifauna van België, de Commissie voor de Belgische Avifauna opnieuw zal samengesteld worden. Deze Commissie zal dan o.a. de te gebruiken naamlijst moeten vaststellen. Voor de Broedvogelatlas is het nog niet duidelijk welke naamlijst zal gebruikt worden.

Anderzijds werd vanwege de directeur van het K.B.I.N. nog geen antwoord ontvangen bij het ter perse gaan van deze tekst.

Wij hopen dat het K.B.I.N. zal ingaan op de hierboven geformuleerde wens in verband met de Broedvogelatlas: dan zal de Belgische atlas bijvoorbeeld vlot vergelijkbaar zijn met de Nederlandse. Wat de nieuwe Avifauna betreft zal er dus inspraak mogelijk zijn via de Commissie. Wij zullen een en ander proberen te volgen en daarover geregeld verslag uitbrengen.

M. Becuwe, Visserstraat 3, B-8172 Lampernisse-Diksmuide.

Watervogels op de zandwinningsputten te Mol. Een synthese van winterwaarnemingen en tendensen vanaf 1949 tot en met de winter 1980/81

door Dirk Draulans

De uitgestrekte zandwinningsputten te Mol oefenen een grote aantrekkingskracht uit op allerhande watervogels, vooral dan in het winterhalfjaar. Daar de Kempen over het algemeen niet biezonder rijk is aan grote wateroppervlakten, is het merkwaardig, dat over deze toch wel oude putten nog slechts weinig gepubliceerde gegevens voorhanden zijn. Het bestaan van deze putten is wel sinds geruime tijd bekend in ornithologische middelen. Segers (1943) duidde op zijn kaartje van plassen en moerassen in het Turnhoutse reeds de beide vijvers Vercammen (*cfr. infra*) aan, hoewel hij deze putten niet benoemde en ze ook niet in zijn tekst behandelde of vermeldde. De zandputten waren in deze periode trouwens eerder bekend voor hun kolonies Oeverzwaluwen (*Wielewaal* 11: 148, 177). Toch schrijft Dupont (1945, p. 52) in die tijd reeds: „Près de Desschel et Moll-Donck des étendues marécageuses avec de grandes superficies d'eaux libres existent, souvent encadrées de roseaux, dans lesquelles beaucoup d'oiseaux d'eau se sentent encore parfaitement chez eux”. In 1948 worden de eerste winterbezoeken aan de „grote waterputten te Sluys bij Mol” gedaan (*Wielewaal* 14: 221), hoewel toen nog niet alle lokale ornithologen op de hoogte bleken van het bestaan van deze putten (o.a. Huygens, 1949). Op 10 september 1950 wordt de eerste Wielewaal-uitstap naar het gebied gedaan (*Wielewaal* 16: 318). Vanaf deze periode verschijnen trouwens de eerste korte mededelingen over waarnemingen op de Zandputten in de tijdschriften „*De Wielewaal*” en „*Le Gerfaut-De Giervalk*”.

De waarnemingen blijven echter vrij beperkt, vooral door het gebrek aan degelijk optisch materiaal, wat observaties op de uitgestrekte wateroppervlakten sterk bemoeilijkt (J. Henderickx, pers. med.). Er dient gewacht tot 1958 vooraleer enkele korte verslagjes over watervogels op de Zandputten verschijnen (Henderickx, 1958; Waelbers, 1958). Niettegenstaande er ondertussen van andere interessante binnenwateren volledige inventarissen van watervogelwaarnemingen verschijnen (Suetens, 1956; Franckx, 1960), blijven de gegevens over de Zandputten te Mol beperkt tot schaarse korte mededelingen. Enkel Claessens *et al.* (1965) en Bosmans en Van Genechten (1966) brengen iets meer gedetailleerde rapporten. Tot en met 1970 verschijnen er

nog geregeld korte mededelingen over waarnemingen op de Zandputten, maar vanaf 1970 zijn praktisch geen gepubliceerde gegevens meer voorhanden.

De Zandputten te Mol zijn ondertussen echter bij een brede schare veldornithologen bekend geworden, en de verbetering van optisch materiaal heeft goed waarnemen bevorderd.

Om de leemte aan gegevens over dit toch wel interessante watervogelgebied op te vullen hebben wij getracht zoveel mogelijk waarnemingen en tellingen over een zo groot mogelijke periode bijeen te brengen, teneinde een indruk te verkrijgen over het voorkomen en de aantalsfluctuaties van watervogels op de Zandputten. Alle oudere gepubliceerde gegevens over de Zandputten werden opgezocht en aangevuld met de tochtverslagen van J. Henderickx (1949-1965), F. Daemen (1965-1972) en E. van Rooy (1969-1972). Vanaf 1973 werden enkel eigen gegevens gebruikt, aangevuld met deze van M. Verwaest.

Vanaf 1973 werd het gebied nog tamelijk onregelmatig bezocht, maar vanaf 1976 werd minstens éénmaal per week op de Zandputten geteld, behalve in de winter 1979/1980, toen slechts om de veertien dagen geteld werd. Van de zeldzamere soorten werden alle waarnemingen in deze synthese opgenomen, terwijl van de meer algemene soorten een globale bespreking wordt gegeven. In bijlage worden de telresultaten van deze algemene soorten voor de laatste vijf winters samengebracht. De inventaris wordt voorafgegaan door een beschrijving van het besproken gebied, met gegevens over historie, hydrologie en hydrobiologie van de putten.

BESCHRIJVING VAN HET GEBIED

De Zandputten zijn gelegen tussen Dessel en Mol (provincie Antwerpen; 51°13'-51°14'N., 5°06'-5°10'45"E.), langs het Kempens kanaal en de Turnhoutse vaart, niet ver van het uitgestrekte weide- en bosgebied van Mol-Postel.

Op Fig. 1 werden de belangrijkste zandputten, die verder zullen besproken worden, in kaart gebracht, voorzien van een benaming, zoals ze algemeen in de lokale Werkgroep voor Ornithologie in gebruik is. Deze benamingen zullen ook verder in de tekst gebruikt worden.

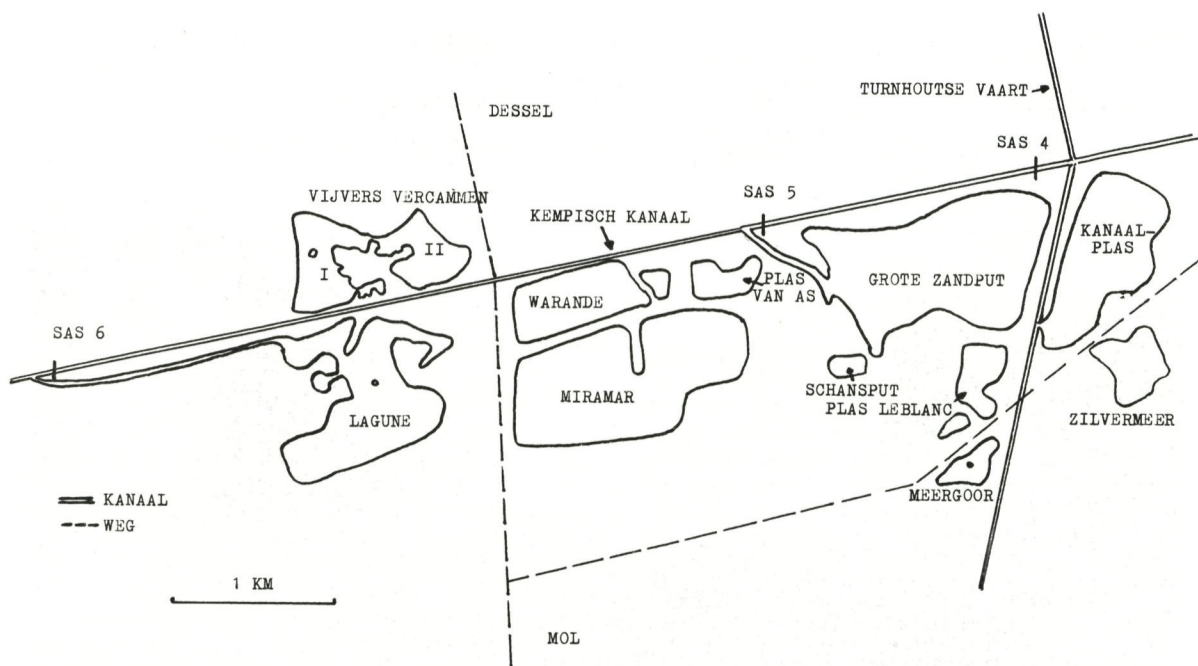

Fig. 1: kaart met aanduiding van de voornaamste zandputten in de streek rond Mol; de gegeven benaming is deze, zoals algemeen gebruikt door waarnemers uit de streek.

Bauwens (1978) beschreef globaal de ecologische karakteristieken van zandwinningsputten en de invloeden van een eventuele successie in deze putten op het voorkomen van waterwild. Kuyken (1979) wees op het belang van de ecologische rijping in deze putten met betrekking tot voedselrijkdom en vegetatie-ontwikkeling.

In ons gebied komen putten voor van zeer uiteenlopende ouderdom en, hiermee onrechtstreeks in verband staande, diepte. Algemeen zijn de Zandputten grote wateren met een onregelmatige diepte en een geringe vegetatie-ontwikkeling, maar met een dikwijls merkwaardige fauna. De pH van deze putten schommelt tussen 7,3 en 7,8, de conductiviteit tussen 320 en 390 pmhos/cm.

De Zandputten werden vanaf 1872 uitgegraven, toen het bestaan van een zuivere witte zandlaag in de streek bekend werd. Dit witte zand bleek uitermate geschikt voor de glasindustrie, en de winning gaat dan ook nog steeds voort. Vroeger werden de putten uitgegraven met de beugel, een instrument, waarmee tot op een diepte van 4 tot 5 m kon gewerkt worden, maar vanaf het begin van deze eeuw werden de putten mechanisch uitgegraven, aanvankelijk met baggerboten en nu vooral met zuigmachines. Alle putten kennen hetzelfde onregelmatige bodemprofiel: een zeer smalle oeverzone, een zone van een tiental meter met een sterker glooiende helling en dan een steile helling van ongeveer 45° (maximale mogelijke helling zonder dat het zand gaat verschuiven). De bodem zelf heeft een zeer

onregelmatig diepteprofiel, een gevolg van golvingen en onregelmatigheden in de gewonnen zandlaag. De meeste putten zijn tamelijk troebel door een constante turbulentie van zandkorreltjes, wat in vele gevallen vegetatie-ontwikkeling uitsluit.

In het volgende overzicht zijn de belangrijkste historische, hydrologische en hydrobiologische gegevens van de verschillende putten samengebracht. Het hydrobiologisch onderzoek werd uitgevoerd in september 1978.

Vijvers Vercammen (Fig. 2)

De Vijvers Vercammen waren de eerste zandputten, die in de streek werden uitgegraven, dit rond 1872. De uitbating van deze vijvers werd rond 1880 stopgezet. De putten zijn ongeveer 4 tot 5 m diep. Vanaf 1930 werden de vijvers verhuurd aan liefhebbers van de visvangst. Het rechtergedeelte van de vijvers (Vercammen II) werd vanaf 1965 opgespoten met een waterige suspensie van verbrand gruis, afkomstig van een in de buurt gelegen elektriciteitscentrale. Momenteel is de put reeds voor het grootste gedeelte dichtgespoten.

De oppervlakte van beide delen bedraagt respectievelijk 17 en 22 ha. Vroeger was er in deze vijvers een goed ontwikkelde rietkraag aanwezig, maar die is ondertussen verdwenen. De watervegetatie blijft beperkt tot wat *Spirogira* en *Callitriche* in Vercammen I. Ook hydrobiologisch is het water eerder arm, behalve wat betreft de

Fig. 2: zicht op Vercammen I, één der oudste zandputten uit de streek.

microflora (zeer veel *Desmidiaceae*). Op het slib van Vercammen II bloeit zeer veel Harig Wilgeroosje (*Epilobium hirsutum*), Wilgeroosje (*Epilobium angustifolium*), Bergbasterdwederik (*Epilobium montanum*), Wolfspoot (*Lycopus europaeus*) en Waterpeper (*Polygonum hydropiper*). In en op het slib leven zeer veel mollusken en insecten.

De Lagune.

Deze put is ongetwijfeld ook één der oudste zandputten, aangelegd vóór 1928, maar over de juiste periode van uitgraving lopen de gegevens tot dusver nogal sterk uiteen. De Lagune onderscheidt zich van alle andere zandputten uit de streek, door het feit dat vanaf het begin van de jaren '30 hierin het koelwater van de elektriciteitscentrale en vanaf het einde der jaren '50 ook van de nucleaire centrale van Mol geloosd wordt. In het water is aldus een zeer duidelijke temperatuursgradiënt aanwezig met een maximale temperatuursstijging ten opzichte van de omgeving van ongeveer 10,5°C. Door de sterke verdamping in de winter hangt er in dit seizoen soms een dunne mistlaag boven het water. De put is ongeveer 65 ha groot en is zeer troebel. Er is praktisch geen watervegetatie en ook slechts weinig plankton in het water. Er komen

anderzijds wel veel mollusken (*Dreissena polymorpha* en *Hydrobia jensinsky*), rivierkreeften (*Orconectes limosus*) en garnalen (*Atyaephyra desmaresti*) in het water voor. De put is ook zeer visrijk (vooral snoekbaars, brasem en blik).

De Warande.

De ontginning van deze put begon in 1959 en gaat nog steeds verder.

De put heeft een oppervlakte van 18 ha en bevat een troebel water. Globaal is de Warande 8 tot 9 meter diep, met een maximale diepte van 22 m. Enkel langs de oevers komt wat watervegetatie voor met Waterpest (*Elodea canadensis*) en diverse fonteinkruiden (*Potamogeton* spp.). Langs de put worden nog wat restanten aangetroffen van het één of ander laagveenverbond, met o.a. Tormentil (*Potentilla erecta*). Vooral tussen de watervegetatie leeft een relatief rijke fauna met zeer veel garnalen. De molluskenfauna is zeer goed ontwikkeld met o.a. *Anisus albus*, *Lymnea peregra*, *Lymnea truncatula*, *Physa fontinalis* en *Dreissena polymorpha*.

De microflora is eveneens zeer goed vertegenwoordigd met vooral diatomeeën en blauwwieren. Ook deze put is zeer visrijk (snoekbaars, baars, brasem, blik en blankvoorn).

Fig. 3: de Miramar, de laatste jaren vooral belangrijk voor visetende vogels.

De Miramar. (Fig. 3)

De Miramar werd uitgegraven vanaf 1935 met primitieve zuigmachines tot een diepte van 8 tot 9 m. Rond 1965 werden de werkzaamheden stopgezet, maar in 1971 werd de plas op negen maanden tijd met uitgebreide middelen uitgediept tot de huidige diepten. In die periode werden ook de meeste gronden rond de put verkocht en nu is praktisch de hele oever bezet met weekendverblijven.

De put is 82 ha groot en ongeveer 15 tot 16 m diep, met hier en daar diepere zones. Het water is vrij helder en momenteel ontwikkelt zich een waterpestvegetatie langs de randen. Zeer veel microcrustaceën komen in het water voor, o.a. *Ceriodaphnia quadrangula* en enkele copepoden. De wierflora bestaat vooral uit diatomeeën. De plas is zeer visrijk (baars, snoekbaars, snoek, blankvoorn, paling, karper en forel), deels door menselijke inbreng.

De Plas Van As.

De put werd in de jaren 1949-1950 uitgebaggerd en nadien niet meer bewerkt. Het park met bijhorend kasteeltje, dat langs de put voorkomt, bestond toen reeds lang.

De put is ongeveer 5 ha groot en is tot 15 m diep.

Er komen geen planten voor in het water, hoewel dit tamelijk helder is. Anderzijds leven er zeer veel garnalen en mollusken (vooral *Hydrobia jensinsky*) en ook vrij veel waterwantsen (*Sigara falleni*) en watermijten in de put. Er komen slechts weinig microcrustaceën voor, en dan nog vooral copepoden. De put is vrij visrijk (karper, baars).

De Schansput en Grote Zandput. (Fig. 4)

De Schansput is een klein deel, dat zeer recent door opspuiting van de Grote Zandput werd afgesneden, maar hiermee nog vergelijkbare karakteristieken vertoont.

De Grote Zandput werd uitgegraven vanaf 1925 en de uitgraving gaat nog steeds verder.

De put heeft momenteel een oppervlakte van ongeveer 120 ha en heeft een zeer troebel water. De diepte van de plas schommelt tussen 10 en 13 m met maxima van 20 m. In het water zelf bevindt zich geen vegetatie, maar langs de randen vindt men nog restanten van de vroegere heidevegetaties, met o.a. Moeraswolfsklauw (*Lycopodium inundatum*), Zonnedaauw (*Drosera* sp.) en Bruine Snavelbies (*Rhynchospora fusca*). Op het zand zelf komen enkel wat Helmgras (*Ammophila arenaria*) en Buntgras (*Corynephorus canescens*) voor, een typische pioniersvege-

Fig. 4: een deel van de Grote Zandput, waar in de winter steeds grote troepen grondeleenden rusten.

tatie op droge, humusloze, zure zandgrond. De waterfauna's zeer weinig ontwikkeld.

De Plas Leblanc.

De put werd vanaf 1882 uitgebaat, aanvankelijk met baggerboten en later met primitieve zuigers, vandaar het onregelmatige diepteprofiel. De winning werd in 1930 stopgezet, waarna de put voor recreatie werd verhuurd.

De put is 10 ha groot en de diepte schommelt tussen 4 en 8 m. Het water is tamelijk troebel door de constante in- en uitstroom van kanaalwater. Vroeger was er een grote rietkraag langs het water, maar momenteel is er praktisch geen watervegetatie meer. De waterfauna anderzijds is wel zeer sterk uitgebreid met zeer veel garnalen, rivierkreeften en mollusken (Fig. 5) (vooral *Dreissena polymorpha*, *Ancylus fluviatilis* en *Pseudamnicola confusa*). Ook microcrustaceën zijn zeer talrijk (vooral *Daphnia* spp.), evenals microwieren (vooral diatomeeën). Er is zeer veel vis in het water aanwezig (vooral snoekbaars, baars, snoek, brasem, blik en blankvoorn).

De Meergoor.

De uitbating van de Meergoor gebeurde gelijktij-

Fig. 5: aangespoelde tweekleppigen langs de rand van de Plas Leblanc; de aanwezigheid van deze tweekleppigen, vooral van de driehoeksmossel *Dreissena polymorpha*, is zeer belangrijk voor bepaalde duikeenden.

dig met deze van de Plas Leblanc. De put is 3 ha groot met een maximale diepte van ongeveer 5 m en met een helder water. De Meergoor is de enige van de hier besproken zandputten met een zeer uitgesproken watervegetatie, vooral Waterpest en Kamfonteinkruid (*Potamogeton pectinatus*).

Ook de waterfauna is kwalitatief en kwantitatief goed ontwikkeld en vergelijkbaar met deze van de Plas Leblanc. Bij de mollusken valt de aanwezigheid van *Theodoxus fluviatilis* op, terwijl ook vrij veel waterwantsen, waterkevers en watermijten in het water voorkomen. Over de visstand op de Meergoor is niets geweten.

De Kanaalplas.

De ontginning van deze put startte ongeveer in 1965 en gaat nog steeds verder.

De put is ongeveer 45 ha groot en zeer troebel, met slechts weinig waterdieren en zonder waterplanten.

Het Zilvermeer.

Het Zilvermeer werd uitgegraven tussen 1900 en 1928 met een speciale stoommachine. De put bleef lange tijd ongebruikt liggen, maar wordt heden ten dage gebruikt voor actieve recreatie (duiken en zeilen) als een onderdeel van het gelijknamige Provinciaal Domein.

De put is 17 ha groot en tussen 10 en 13 m diep. Het water is zeer helder en op een deel van de bodem komt een ongedetermineerde plant in vrij grote aantallen voor. De waterfauna daarentegen is weinig uitgebreid. Enkel waterwantsen en één enkele microcrustaceën-soort (*Eudiaptomus gracilis*), die zeer talrijk is, werden in het water gevonden. Vis komt in de put in het geheel niet voor.

WATERVOGELS OP DE ZANDPUTTEN IN HET WINTERHALFJAAR.

In onderstaande synthese wordt een systematisch overzicht gegeven van de belangrijkste watervogelwaarnemingen op de Zandputten vanaf 1949-1950 tot en met de winter 1980-1981. Enkel waarnemingen van duikers, futen, reigers, aalscholvers, zwanen, eenden, rallen en bleshoenders werden opgenomen, dus geen steltlopers of meeuwachtigen. Eveneens werden enkel waarnemingen van pleisterende vogels gebruikt, zodat bijvoorbeeld geen ganzenwaarnemingen in het verslag voorkomen, hoewel geregeld overtrekkende groepen werden genoteerd.

Bij de evaluatie van de gegevens dient rekening gehouden met het feit, dat niet steeds even intensief werd geteld.

Tot vóór 1970 werden meestal slechts een beperkt aantal bezoeken per winter aan de Zandputten gedaan, maar na 1970 werd er veel intensiever waargenomen, en dit vooral na 1976. Ook dient rekening gehouden met de verbetering van het gebruikte optische materiaal, wat op de uitgestrekte wateroppervlakten de waarnemingen sterk beïnvloedde, vooral wat betreft moeilijk te onderscheiden soorten of wijfjesvogels. Het aantal waarnemers is ten opzichte van vroeger eveneens toegenomen.

Getracht werd een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van de evolutie van het watervogelbestand op deze plassen, maar we zijn ons bewust van het feit dat dit, vooral voor de vroegere jaren, niet steeds even nauwkeurig kon gebeuren. Aanvullende gegevens van tellingen en zeldzamere waarnemingen van vóór 1976, en vooral van de jaren 1950 tot 1970 worden steeds met dank ingewacht op het aan het einde van deze bijdrage vermelde adres.

Roodkeelduiker, *Gavia stellata*. — De Roodkeelduiker werd vroeger duidelijk meer waargenomen dan de Parelduiker. Lippens (1954) noemde deze vogel veruit de meest algemene duiker die ons land bezocht. Suetens (1956) vermeldt zelfs dat de soort relatief regelmatig te Hofstade werd waargenomen, en ook uit de Netevallei (Franckx, 1960) en de Dijlevallei (Van Scharen en Joiris, 1973) zijn oudere waarnemingen bekend. Op de Zandputten werden vroeger enkele waarnemingen van de Roodkeelduiker gedaan, recent echter slechts één, wat strookt met de vermelding door Lippens en Wille (1972) van de vermoedelijke achteruitgang van deze soort.

21/04/1956 - 27/04/1956: één ex op de Lagune (*Wielewaal* 24: 117);

31/01/1960: één ex op de Miramar (J. Henderickx);

16/11/1969: één ex (*Wielewaal* 36: 51);

/02/1971: één ex op de Grote Zandput (*Wielewaal* 37: 207);

31/12/1976 - 04/01/1977: één ex op de Miramar.

Parelduiker, *Gavia arctica*. — De Parelduiker werd vroeger nooit waargenomen op de Zandputten en zelfs uit de brede omgeving is slechts één oudere waarneming bekend (Lommel 22/11/1956, *Wielewaal* 24: 117). Ook op andere binnenwateren werd de soort vroeger praktisch niet waargenomen (1 waarneming in Hofstade, Suetens 1956; geen in de Netevallei, Franckx 1960; 1 waarneming in de Dijlevallei, Van Scharen en Joiris 1973). Lippens (1954) schreef ook dat de soort zeer uitzonderlijk op binnenwateren voorkomt. Recent werden op de Zandputten echter wel enkele waarnemingen gedaan:

07/11/1976: 2de jaars op de Miramar;

09/12/1977: 2de jaars op de Miramar;

12/12/1977 - 12/02/1978: twee 2de jaars ex op de Miramar;

03/12/1978 - 10/12/1978: juveniel op de Miramar;

16/11/1980 - 23/11/1980: 2de jaars op Vercammen I.

IJsdruiker, *Gavia immer*. — Lippens en Wille (1972) vermelden twee waarnemingen van de IJsdruiker te Mol. Beide waarnemingen gebeurden op de Zandputten (*Wielewaal* 21: 187). De waarneming van 2 ex op de Grote Zandput op 13/01/1962 werd door de waarnemer (J. Henderickx) echter enkel beschreven als „twee grote duikers”. De vogels werden dus niet gedetermineerd. Er rest dus slechts één waarneming van de IJsdruiker op de Zandputten:

15/12/1954: één ex gevangen met snoeklijn op de Miramar (*Wielewaal* 21: 187).

Dodaars, *Tachybaptus ruficollis*. — De Dodaars komt in het winterseizoen waarschijnlijk constant op de Zandputten voor, maar wordt niet steeds opgemerkt. Op de meeste putten werden reeds exemplaren genoteerd. Ook vroeger was de Dodaars steeds aanwezig op de Zandputten. Het hoogste aantal werd genoteerd op 04/03/1962: 7 ex (J. Henderickx). De vogels sluiten zich dikwijls aan bij Meerkoeten.

Fuut, *Podiceps cristatus*. — De Fuut is een algemene verschijning op de Zandputten. Dit was vroeger echter niet het geval. Lippens (1954) noemde de Fuut een weinig algemene doortrekker in de Kempen. Van 1950 tot 1959 werden enkel Futen waargenomen tot half november en vanaf begin april, enkel paren op de Plas Leblanc en de Lagune. Het ging hier echter steeds om paren in het voorjaar en adulte vogels met juvenielen in het najaar, zodat deze waarnemingen dus broedvogels betroffen. In deze periode broedden er steeds ongeveer drie paartjes op de Lagune en één op de Plas Leblanc. Tussen 1960 en 1970 betroffen de meeste waarnemingen nog steeds broedparen, maar in deze periode worden de eerste trekkende en zelfs overwinterende exemplaren genoteerd, o.a.:

31/01/1960: één ex op de Miramar (J. Henderickx);
02/12/1962: twee ex op de Plas Leblanc (J. Henderickx);
06/01/1963: één ex op de Lagune en één op de Grote Zandput (J. Henderickx);
20/01/1963 - 10/02/1963: één ex op de Miramar;
19/02/1966: één ex (Bosmans en Van Genechten, 1966).

Deze gegevens stroken volledig met wat andere auteurs vroeger beschreven. Suetens (1956) nam ook eerder Futen waar tijdens de trekperiodes, en stelt dat de enkele overwinterende vogels, die vastgesteld werden, plaatselijke broedvogels betroffen. Franckx (1960) nam helemaal geen Futen waar vóór het graven van kunstmatige waterbekkens, maar zelfs na de aanleg van deze bekkens werden geen overwintelaars genoteerd. Ook in de Dijlevallei werden vóór 1952 slechts zelden overwinterende Futen genoteerd, en van 1964 tot 1971 slechts maximaal vier ex (Van Scharen en Joiris, 1973).

Lippens (1954) schreef trouwens dat vroeger steeds slechts enkele ex trachtten te overwinteren op grote binnenwateren.

Vanaf 1970 werd de Fuut echter een meer regelmatige gast op de Zandputten. In de winter 1973-1974 werden meerdere trekkende groepen op de Grote Zandput genoteerd, en overwinterden enkele exemplaren op de Kanaalplas. In de winter 1975-1976 werden eveneens regelmatig Futen op de Zandputten genoteerd, vooral op de Miramar (max. 12 ex) en op de Grote Zandput (max. 7 ex, M. Verwaest). Vanaf de winter 1976-1977 werden de aantallen Futen zeer nauwkeurig geteld. De gegevens worden voorgesteld in Fig. 6. Het blijkt dat de aantallen Futen op de zandputten jaarlijks sterke schommelingen kennen. In de winters 1978-1979 en 1979-1980 werden zeer lage aantallen Futen geteld, in de winter 1980-1981 hogere aantallen, en in de winters 1976-1977 en 1977-1978 zeer hoge aantallen. In tegenstelling tot wat Lippens en Wille (1972) schrijven, valt de voorjaars trek op de zandputten niet zo duidelijk op, daar er meestal ongeveer evenveel voorjaars- als najaarstrekkers genoteerd worden. Ook nu nog komen jaarlijks meerdere paartjes Futen tot broeden op de Zandputten. De aantallen op de verschillende putten afzonderlijk bekeken, kennen merkwaardige fluctuaties (Tabel I). In 1976-1977 werden hoge aantallen genoteerd einde december en einde maart. In deze periodes kwamen zeer veel Futen voor op de Miramar en de Plas Leblanc. In de winter 1977-1978 kwamen het hele seizoen door een groot aantal Futen voor op de Plas Leblanc (deels broedvogels) en vanaf einde november ook op de Miramar. In 1978-1979 werden op geen enkele van beide putten hoge aantallen genoteerd, evenmin als tijdens de winter 1979-1980. In 1980-1981 werden enkel hoge aantallen op de Miramar waargenomen, en praktisch geen op de Plas Leblanc. Op de Kanaalplas en Vercammen I worden soms ook nog kleine aantallen Futen genoteerd, terwijl op de Grote Zandput soms grotere troepjes pleisteren. Toch kan gesteld worden dat het voorkomen van de Fuut op de Zandputten eerder put-gebonden is, en dat vooral de situatie op de Plas Leblanc en de Miramar het totale bestand bepaalt.

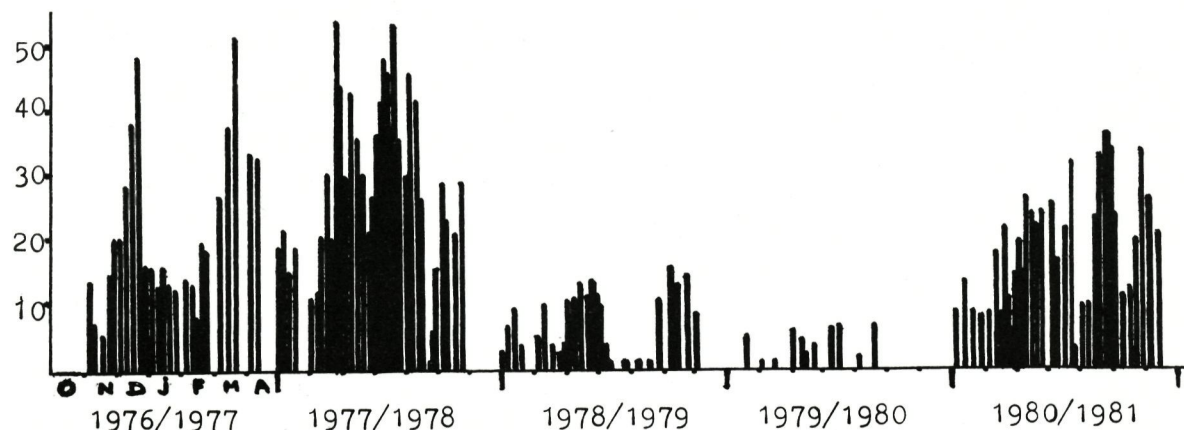

Fig. 6: aantallen Futen op de Zandputten te Mol gedurende de vijf laatste winterseizoenen.

Roodhalsfuut, *Podiceps grisegena*. — Er is slechts één oudere waarneming van de Roodhalsfuut op de Zandputten bekend, hoewel de soort vroeger in de streek soms algemeen werd waargenomen (o.a. najaar 1969, *Wielewaal* 36: 22). Vòòr 1955 werd de soort trouwens slechts zeer zelden in het binnenland waargenomen (Lippens 1954). Recent werden vijf waarnemingen van Roodhalsfuten op de Zandputten genoteerd:

01/04/1954: één ex gevangen met palinghaak (*Gerfaut-Giervalk* 44: 302);
20/11/1976: één ex Miramar;
28/09/1977: twee juvenielen op de Miramar;
23/10/1977 - 11/02/1978: één juveniel overwintert, zowel op de Miramar als op de Meergoor;
12/11/1977 - 15/11/1977: één adult op het Zilvermeer;
06/01/1980 - 12/01/1980: één ex op de Miramar (M. Verwaest).

Kuifduiker, *Podiceps auritus*. — De Kuifduiker is op de Zandputten heel wat algemener dan de Geoorde Fuut en werd waargenomen van einde oktober tot begin maart. De meeste waarnemingen dateren van na 1970. Lippens (1954) schreef trouwens dat de Kuifduiker vroeger slechts zeer zelden in het binnenland werd waargenomen. Twaalf waarnemingen zijn ondertussen bekend:

17/01/1960: één ex op de Lagune (*Wielewaal* 26: 85-86);
12/01/1969 - 15/01/1969: twee ex (*Wielewaal* 35: 80-337);
31/10/1971: één ex (*Wielewaal* 46: 377);
30/01/1972: één ex (*Wielewaal* 46: 377);
05/03/1972: vier ex (*Wielewaal* 46: 377);
15/11/1973: één ex op de Grote Zandput;
02/02/1975: één ex op de Grote Zandput;
31/10/1976 (*Wielewaal* 43: 20) - 07/11/1976: één ex op de Miramar;
01/11/1978: één ex op de Miramar;
17/12/1978: één ex op het Zilvermeer;
25/11/1979: twee ex op de Grote Zandput (*Wielewaal* 46: 377), op 01/12/1979 nog één op de Miramar.
02/02/1981: één ex op de Grote Zandput.

Geoorde Fuut, *Podiceps nigricollis*. — Van de Geoorde Fuut zijn drie waarnemingen in het trekseizoen bekend, en één dubieuze winterwaarneming:

01/09/1953: één ex (*Wielewaal* 21: 17);
03/03/1956: één ex (*Gerfaut-Giervalk* 47: 118);
08/10/1973: één ex op de Grote Zandput;
10/12/1977: één ex op de Miramar (?).

Aalscholver, *Phalacrocorax carbo*. — De Aalscholver werd vroeger onregelmatig waargenomen (eerste waarneming: 02/04/1956, J. Henderickx), maar sinds het regelmatig uitvoeren van tellingen werden er elk jaar enkele pleisterende vogels genoteerd. De meeste waarnemingen geschieden in november.

Roerdomp, *Botaurus stellaris*. — Enkele waarnemingen van zwervende vogels werden gedaan:

29/01/1964: één ex (*Wielewaal* 30: 43);
18/12/1973: één ex op de Meergoor;
24/12/1978: één ex op de Plas Leblanc.

Blauwe Reiger, *Ardea cinerea*. — De Blauwe Reiger is een algemene verschijning op de Zandputten, nu meer dan vroeger. Deze vogel wordt echter dikwijls over het hoofd gezien, zodat nauwkeurige interpretatie van de telgegevens bemoeilijkt wordt.

Knobbelzwaan, *Cygnus olor*. — Tegenwoordig worden voortdurend Knobbelzwanen op de Zandputten waargenomen, maar het betreft hier vogels in half-wilde toestand, die in de omgeving tot broeden komen. Recent ligt er slechts één waarneming van wilde vogels in de streek voor. Vroeger werden meer wilde Knobbelzwanen in de streek waargenomen, vooral op de vennen in de omgeving (o.a. *Wielewaal* 23: 88). Enkel tijdens strenge koudeperiodes pleisterden deze vogels op de Zandputten, wanneer alle andere plassen dichtgevroren waren. Onze recente waarneming werd trouwens ook gedaan tijdens de koudeperiode van begin 1979. In Hofstade werden vroeger geen Knobbelzwanen genoteerd (Suetens, 1956), maar wel in de Netevallei (Franckx, 1960) en in de Dijlevallei (Van Scharen en Joiris, 1973), waar trouwens ook nu nog meerdere exemplaren overwinteren. De waarnemingen op de Zandputten:

13/03/1956: zes ex op de Grote Zandput, waarvan er twee tot 13/05 ter plaatse bleven (*Gerfaut-Giervalk* 48: 197);
02/02/1963: een maximum van zestig vogels in de omgeving, deels op de Grote Zandput. In deze periode pleisterden constant meerdere ex in de streek (*Gerfaut-Giervalk* 54: 63, J. Henderickx);
04/01/1979: elf adulte en één juveniele vogel op de Grote Zandput; op 06/01/1979 nog twee ex en op 07/01/1979 terug zes.

Kleine Zwaan, *Cygnus columbianus*. — Van de Kleine Zwaan werden vroeger enkele waarnemingen gedaan. De soort werd ook zeer zelden op sommige andere binnenwaters gezien (Hofstade, Suetens 1956; Netevallei, Franckx, 1960), maar meer algemeen in de Dijlevallei (Van Scharen en Joiris, 1973). Verheyen (1952) schreef dat de soort vooral tijdens strenge winters in het binnenland voorkomt op de grote wateroppervlakten. Waarnemingen op de Zandputten: 26/03/1955: zeven adulte en vier juveniele ex op de Lagune (*Wielewaal* 21: 184);
26/02/1963: één ex (*Wielewaal* 29: 177);
26/12/1969 - 30/12/1969: drie ex (*Wielewaal* 36: 81);
11/01/1970: twee ex (*Wielewaal* 36: 81).

Wilde Zwaan, *Cygnus cygnus*. — Deze soort is op de Zandputten, zowel vroeger als nu, zeer zeldzaam, zoals trouwens op de meeste andere binnenwateren, behalve op de vijvers in de Dijlevallei (Verheyen, 1952; Van Scharen en Joiris, 1973). Vòòr 1942 echter kwam de soort in sommige winters veelvuldig voor op de grote moerassen van de Kempen (Verheyen, 1952). De volgende waarnemingen voor de Zandputten liggen voor:

13/01/1963 - 10/02/1963: constant enkele ex (max. zes op 13/01) op de Grote Zandput en de Lagune (J. Henderickx), tijdens de strenge koudeperiode;

04/01/1979: één ex op de Grote Zandput tijdens de strenge koudeperiode.

Bergeend, *Tadorna tadorna*. — De Bergeend werd reeds meerdere malen op de Zandputten waargenomen, maar de soort is verre van algemeen. Suetens (1956) noemde de soort zeer zeldzaam voor Hofstade (drie waarnemingen), terwijl ook in de Netevallei de Bergeend slechts uitzonderlijk wordt opgemerkt (twee waarnemingen, Franckx 1960). In de Dijlevallei blijkt de Bergeend een algemenere wintergast vanaf maart 1953 (Van Scharen en Joiris, 1973). Te Oorderen worden constant overwinterende Bergeenden waargenomen in sterk wisselende aantallen (Voet en Benoy, 1979). De laatste jaren blijken de waarnemingen op de Zandputten iets toe te nemen, maar vroeger moet de soort in het binnenland zeer zeldzaam geweest zijn (Verheyen, 1952; Lippens, 1954). De waarnemingen voor de Zandputten zijn de volgende:

09/02/1957: een wijfje (Waelbers, 1958);
25/11/1964: twee ex (Claessens *et al.*, 1965);
27/10/1965: één ex (Bosmans en Van Genechten, 1966);
02/11/1969: tien ex (Wielewaal 36: 82);
12/01/1975: één ex op de Grote Zandput (M. Verwaest);
14/12/1975: drie ex op de Grote Zandput;
07/02/1976: één ex op de Grote Zandput (M. Verwaest);
14/03/1976: twee ex (paartje) op de Grote Zandput;
16/10/1976 - 07/11/1976: constant twee adulten met aanvankelijk vijf juveniele vogels op de Grote Zandput; mogelijk een broedgeval van deze soort in de buurt;
21/11/1976: drie ex op de Grote Zandput;
25/11/1978: één ex op de Grote Zandput;
03/12/1978 - 07/01/1979: één ex op de Grote Zandput;
30/11/1980: één ex op de Warande.

Smient, *Anas penelope*. — De Smient wordt jaarlijks op de Zandputten waargenomen, vanaf oktober (vroegste: 23/10/1977) tot in april (laatste: 08/04/1960, Vreysen 1961). De meeste waarnemingen gebeuren in november en december (Fig. 7) en ook in januari, wat strookt met de algemene gegevens van Lippens en Wille (1972). Vroeger echter werden eveneens vooral tijdens de lentetrek Smienten gezien. Vreysen (1961) nam vooral Smienten waar vanaf maart en enkele in december en januari. Claessens *et al.* (1965) en Bosmans en Van Genechten (1966) noteerden enkel vanaf half februari Smienten op de Zandputten. Nochtans werden vanaf 1965 ook smient-waarnemingen gedaan in november en december (bv. 07/11/1965: „tientallen”, F. Daemen; 27/12/1967, F. Daemen;...). Vanaf 1970 worden het grootste deel der waarnemingen in het najaar gedaan. Suetens (1956) nam trouwens vroeger te Hofstade eveneens gedurende het hele winterhalfjaar Smienten waar, met maxima in de tweede helft van november en vanaf de tweede helft van februari tot in maart. Ook in de Dijlevallei werden meer Smienten tijdens de najaarstrek genoteerd (Van Scharen en Joiris, 1973). De aantallen Smienten zijn ten opzichte van vroeger in de streek zeer sterk achteruitgegaan, hoewel Verheyen (1952) schreef dat Smienten vroeger zeldzaam waren in

de Kempen. Segers (1943) echter noteerde tijdens de lentetrek in 1943 tot 40 ex op de vennen in de streek. Vóór 1970 werden op de Zandputten ook meermaals meer dan twintig vogels genoteerd (max. 72 ex op 17/03/1965, Claessens *et al.* 1965). Na 1970 worden nog slechts zelden hoge aantallen Smienten geteld, de meeste waarnemingen betreffen één of twee ex. Enkele recente hoge aantallen:

07/11/1976: 28 ex op de Grote Zandput;

27/12/1974: 15 ex op de Grote Zandput;

13/11/1977: 12 ex op de Grote Zandput.

De meeste waarnemingen gebeuren op de Grote Zandput, enkele op de Miramar. Vroeger werden ook heel geregeld Smienten gezien op het Zilvermeer.

Krakeend, *Anas strepera*. — De Krakeend wordt tegenwoordig praktisch elk jaar op de Zandputten waargenomen. Ten opzichte van vroeger zijn de waarnemingen zeer sterk toegenomen, waarschijnlijk mede door de sterke verbetering van het optisch materiaal. De eerste twee waarnemingen uit de streek zijn:

17/11/1964: een paartje (Claessens *et al.*, 1965);

02/11/1969: twee wijfjes (F. Daemen).

Vanaf 1971 werden elk jaar Krakeenden waargenomen, vooral in de maanden november en december (Fig. 7), wat strookt met de gegevens van Lippens en Wille (1972). De voorjaarstrek is op de Zandputten zeer miniem, in tegenstelling tot de globale tendens door Lippens en Wille (e.a.) beschreven. Zij vonden dat de voorjaarstrek meer uitgesproken was dan de najaarstrek. Voet en Benoy (1979) bespreken de toename van de Krakeend-waarnemingen in België. Vanaf de winter 1967-1968 werd een eerste stijging van het aantal waarnemingen genoteerd, vanaf 1971-1972 een verdere stijging, wat strookt met de waarnemingen op de Zandputten te Mol.

Meestal worden slechts kleine aantallen Krakeenden genoteerd, tot vier ex samen. Soms worden grotere aantallen waargenomen. Tijdens het najaar van 1978 werden opvallend veel Krakeenden genoteerd (max. 22 ex op 17/12/1978). De meeste vogels pleisteren op de Grote Zandput, enkele worden waargenomen op de Miramar en op de Meergoor.

Wintertaling, *Anas crecca*. — De Wintertaling wordt ook praktisch constant genoteerd op de Zandputten, vanaf oktober tot in april. De aantallen schommelen zeer sterk. Vroeger werd de Wintertaling praktisch niet waargenomen op de Zandputten. In de winter 1955-1956 werden maximaal 30 ex geteld (Waelbers, 1958). In de winter 1964-1965 werd het maximaal aantal Wintertalingen door Claessens *et al.* (1965) op ongeveer 85 ex geschat. Op 07/11/1965 werden reeds honderd ex geteld (F. Daemen). Vanaf dan werden geregeld meer dan honderd ex genoteerd. Ook in andere gebieden werd een geleidelijke toename der aantallen wintertalingen genoteerd (o.a. Dijlevallei, Van Scharen en Joiris 1973; Oorderen, Voet en Benoy 1979). De laatste vijf winters werden tweemaal meer dan tweehonderd vogels genoteerd:

07/01/1979: 280 ex;

26/12/1976: 218 ex.

De voorbije winters kwamen vele Wintertalingen voor op het slik van Vercammen II, waar ze de hele winter bleven in sterk wisselende aantallen. De laatste winter werden hier echter opvallend weinig eenden genoteerd. Tijdens strenge koudeperiodes komen grote aantallen Wintertalingen voor op de Grote Zandput en op de Plas Leblanc. Het betreft hier waarschijnlijk vogels, die overwinteren op de vennen van de Maat, en bij het dichtvriezen van deze vennen zich naar de zandputten gaan verplaatsen. Soms komen grote aantallen Wintertalingen voor op het ijs van dichtgevroren zandputten, dit in tegenstelling tot de gegevens van Lippens (1954), die schreef dat bij het dicht vriezen der plassen, de Wintertalingen uit de streek wegtrokken. Vroeger werden soms ook grote troepen Wintertalingen op de Miramar waargenomen (max. 80 ex op 15/01/1967, F. Daemen).

Wilde Eend, *Anas platyrhynchos* — De Wilde Eend is ongetwijfeld de talrijkste eend op de Zandputten. Vanaf oktober komen kleine aantallen Wilde Eenden voor. In november wordt een sterke stijging genoteerd tot half december, wanneer doorgaans een maximum bereikt wordt, dat tot half januari aanhoudt. Hierna volgt een sterke daling der aantallen. Einde februari zijn vele eenden reeds verdwenen. Dit globale patroon kent echter heel wat schommelingen, die in een aparte bijdrage zullen behandeld worden.

De Wilde Eend is steeds talrijk geweest in de streek. Segers (1943) schreef dat in de winter 1942-1943 honderden exemplaren overwinterden op de vennen en moerassen in de streek. Tijdens de winter 1948-1949 werden reeds tot 2000 ex op de Zandputten genoteerd (J. Henderickx). Tijdens de winter 1955-1956 werden maximaal 700 ex genoteerd (Waelbers, 1958) en tijdens de winter 1964-1965 maximaal 1700 ex (Claessens *et al.*, 1965). De laatste tien jaar liggen de aantallen, in ieder geval toch de genoteerde maxima, globaal blijkbaar wel iets hoger dan vroeger, hoewel deze trend moeilijk te bevestigen valt door verschillen in telfrequentie. De maxima die tot dusver genoteerd werden, zijn:

januari/1963: max. 7500 ex;

11/01/1970: 6000 ex (F. Daemen);

09/01/1971: 5500 ex (E. van Rooy);

04/01/1977: 4700 ex;

14/01/1980: 6100 ex.

De maxima worden dus steeds in de maand januari genoteerd. Tegenwoordig komen het grootste aantal Wilde Eenden op de Grote Zandput voor, maar vroeger werden ook hoge aantallen op de Miramar (max. 1000 ex op 02/12/1962, J. Henderickx) en zelfs op het Zilvermeer (max. 500 ex op 19/02/1955, J. Henderickx) genoteerd.

Pijlstaart, *Anas acuta* — Ook de Pijlstaart wordt elk jaar in kleine aantallen op de Zandputten genoteerd. Vroeger werden eveneens regelmatig Pijlstaarten op de Zandputten gezien, maar enkel vanaf einde januari (vroegste: 27/01/1957, Waelbers 1958). In de loop van de jaren '70 echter werden de meeste waarnemingen in

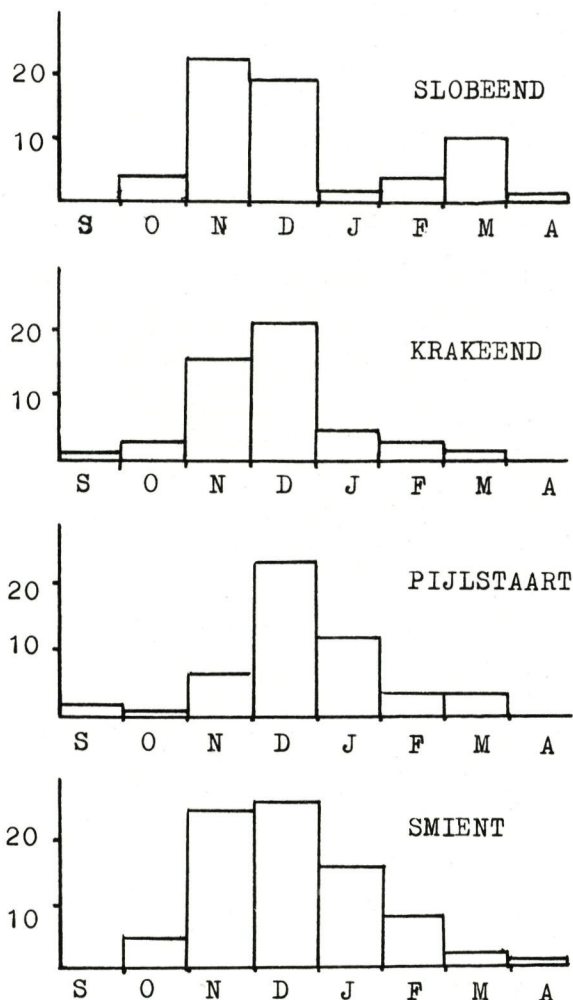

Fig. 7: spreiding van het aantal waarnemingen van vier grondeleenden in het winterseizoen op de Zandputten te Mol (gegevens van 1970-1980).

december en ook in januari genoteerd (Fig. 7). Suetens (1956) en Franckx (1960) namen eveneens praktisch uitsluitend tijdens de lentetrek Pijlstaarten waar te Hofstade en in de Netevallei. In de Dijlevallei werden vóór 1952 eveneens enkel lentetrekters genoteerd, vanaf 1964 ook enkele najaarstrekters (Van Scharen en Joiris, 1973). Te Oorderen noteren Voet en Benoy (1979) de hoogste aantallen recent in januari en februari, wat overeenstemt met de gegevens van Lippens en Wille (1972). Ook voor de Pijlstaart liggen opvallend weinig voorjaarswaarnemingen voor op de Zandputten, dit in vergelijking met de globale gegevens uit België (Lippens en Wille, *l.c.*). De waarnemingen op de Zandputten blijken dus wel iets af te wijken van de algemene trend.

De vroegste waarneming dateert van 17/09/1977, de laatste van 15/04/1966 (Bosmans en Van Genechten, 1966). Meestal worden één tot enkele ex genoteerd. Enkel tijdens de winter 1974-1975 werden hogere

aantallen waargenomen (max. 80 ex op 04/01/1975). Tegenwoordig pleisteren de meeste vogels op de Grote Zandput, enkele op de Miramar. Vroeger werden ook meerdere waarnemingen op het Zilvermeer gedaan.

Zomertaling, *Anas querquedula*. — Tot dusver slechts twee waarnemingen:

17/03/1979: een paartje op de Grote Zandput;

20/03/1981: een mannetje op de Grote Zandput.

Slobeend, *Anas clypeata*. — De Slobeend is een regelmatige doortrekker en zeldzame wintergast op de Zandputten (Fig. 7). Vooral in november en december worden Slobeenden waargenomen, iets minder in maart, hoewel dit kan te wijten zijn aan de vermindering van het aantal teldagen. Vroeger werden geen winterwaarnemingen van de Slobeend genoteerd. Claessens *et al.* (1965) namen de soort waar tot 14/11 en vanaf 17/03. In de loop der jaren '50 werden helemaal geen Slobeenden waargenomen. Suetens (1956) nam Slobeenden vooral waar gedurende de lentetrek, evenals trouwens Franckx (1960). In de Dijlevallei werden vroeger eveneens enkel tijdens de lentetrek Slobeenden genoteerd, maar vanaf 1964 ook in het najaar (Van Scharen en Joiris, 1973). Overwinterraars werden ook hier slechts zelden genoteerd. Lippens (1954) schreef dat de soort vroeger doortrok van begin juli tot in oktober, dus heel wat vroeger dan wat wij nu waarnemen, en opnieuw vanaf einde februari. Het aantal waarnemingen blijkt ten opzichte van vroeger dus licht toegenomen, wat strookt met de gegevens van Voet en Benoy (1979).

De waarnemingen op de Zandputten betreffen meestal kleine groepjes tot zes ex, het maximum werd genoteerd op 23/12/1974: 30 ex. De meeste waarnemingen worden op de Grote Zandput gedaan, zeer zelden worden ook enkele ex op de Miramar gezien (max. 10 ex op 11/11/1980).

Krooneend, *Nette rufina*. — Een zeer zeldzame gast op de Zandputten, zoals op de andere binnenwateren. Slechts zeven waarnemingen, allemaal na 1970:

25/10/1970 (Wielewaal 36: 340) - 25/11/1970: een wijfje op de Miramar (F. Daemen);

27/10/1973: een paartje op de Grote Zandput;

31/10/1973: twee mannetjes op de Grote Zandput;

01/11/1973: twee wijfjes op de Grote Zandput;

23/12/1979: een paartje op de Miramar (Wielewaal 46: 361);

14/12/1980: een wijfje op de Grote Zandput (WJ-Taxandria);

09/02/1981: een wijfje op de Grote Zandput.

Tafeleend, *Aythya ferina*. — De Tafeleend is een algemene eend op de Zandputten. De soort komt op de Zandputten voor vanaf oktober tot einde maart. De seizoensale aantalsfluctuaties werden reeds in een vroegere bijdrage besproken (Draulans, 1980). Vroeger werden vooral tijdens de lentetrek Tafeleenden gezien, en minder in herfst en winter (Lippens, 1954), nu worden vooral in december en januari hoge aantallen geteld. In Fig. 8 werden de jaarlijkse maxima van tafeleend-aantallen vanaf 1950 tot 1980 uitgezet. Tussen 1950 en 1960 was de Tafeleend een zeer zeldzame gast op de Zandputten, wat ergens merkwaardig is, daar Segers (1943) schreef dat in de winter 1942-1943 er meer Tafeleenden in de streek voorkwamen dan Wilde Eenden, zelfs tot maximaal 100 ex in één groep! Suetens (1956) nam echter te Hofstade een gelijkaardig fenomeen waar. Vòòr 1945 kwamen hier tot 400 ex in groep voor. Rond de jaren '50 werden slechts maximum 20 ex genoteerd, maar vanaf 1953 nam het aantal Tafeleenden weer toe. In ons gebied worden enkel vanaf 1970 grote aantallen genoteerd, die sterk blijken te schommelen van jaar tot jaar: in 1975 waren er weer vrij weinig Tafeleenden, maar in de winter 1976-1977 werden opnieuw hoge aantallen genoteerd, die vanaf dan weer geleidelijk afnamen tot deze winter toe. Het voorkomen van de Tafeleenden op de verschillende putten gedurende de vijf laatste winters werd geanalyseerd in Tabel II. Tot oktober blijken de eenden vooral op de Meergoor te pleisteren, vanaf dan echter vooral op de Plas Leblanc. Het laatste jaar pleisterden er echter ook veel Tafeleenden gedurende de winter zelf op de Meergoor. In de winter 1973-1974 werden nooit Tafeleenden op de Plas Leblanc genoteerd, maar wel op de Meergoor. Op de Grote Zandput worden soms

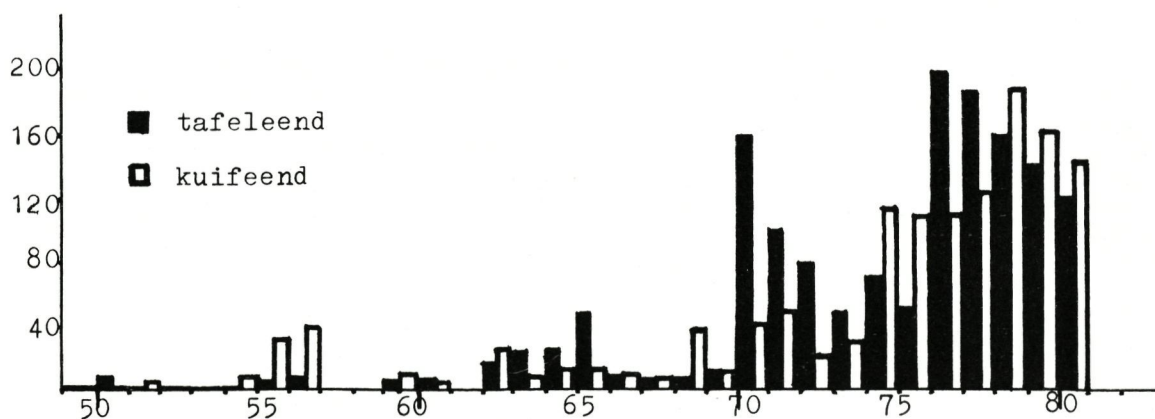

Fig. 8: maximale aantallen Tafel- en Kuifeenden gedurende het winterseizoen op de Zandputten vanaf 1950 tot 1980.

grote aantallen Tafeleenden waargenomen, doch enkel wanneer ze elders verjaagd zijn. De vogels pleisteren hier dan doorgaans de rest van de dag, wat strookt met hun nachtelijke levenswijze. Vroeger kwamen ook zeer veel ex voor op de Miramar (max. 150 ex op 25/12/1970, F. Daemen), maar vanaf 1977 niet meer. Tijdens strenge koudeperiodes verdwijnt de soort praktisch volledig uit de streek. Op de Meergoor tenslotte werden reeds enkele broedgevallen van deze eend genoteerd.

Witoogend, *Aythya nyroca*. — De Witoogend is eveneens zeer zeldzaam. In het begin van de jaren '70 werd ze echter wel meer waargenomen, de laatste jaren niet meer. De waarnemingen op de Zandputten:

01/11/1953: een mannetje op de Plas Leblanc (J. Henderickx);
01/02/1958 - 07/02/1958 - 09/02/1958: respectievelijk 4, 3 en 2 ex op de Lagune (*Wielewaal* 24: 114);
13-19/09/1970: één ex (*Wielewaal* 38: 299);
24/10/1970: twee ex (*Wielewaal* 38: 299);
25/10/1970: één ex op de Grote Zandput (*Wielewaal* 36: 340);
21/11/1970: één ex (*Wielewaal* 38: 299);
25/11/1970: één ex op de Miramar (F. Daemen);
21-24/12/1970: één ex (*Wielewaal* 38: 299);
27/02/1971: 2 ex (*Wielewaal* 39: 206);
14/10/1973: een mannetje op de Grote Zandput;
20/10/1973: een mannetje op de Grote Zandput;
18/11/1973: twee ex op de Grote Zandput.

Kuifeend, *Aythya fuligula*. — De Kuifeend is eveneens een algemene soort op de Zandputten vanaf begin september tot begin april. De seizoenale aantalsfluctuaties werden reeds besproken en vergeleken met deze van de Tafeleend in een vroegere bijdrage (Draulans, 1980). In Fig. 8 werden de jaarlijks genoteerde maxima voor de Kuifeend uitgezet vanaf 1950 tot 1980. Tot 1974 kwam de soort in schommelende, maar lage aantallen voor op de Zandputten. Vanaf dan werd echter een sterke stijging genoteerd, vooral uitgesproken in de koude winter 1978-1979. De laatste winters wordt weer een daling der aantallen waargenomen. Ook vóór 1950 was de Kuifeend, in tegenstelling tot de Tafeleend, een zeldzame verschijning in de streek (Segers, 1943). Suetens (1956) noteerde rond de jaren '50 hoge aantallen Kuifeenden te Hofstade (max. 70 ex), maar vanaf 1952-1953 een zeer sterke daling. Franckx (1960) noemt de soort in de Netevallei de talrijkste wintergast sinds het graven van kunstmatige bekkens in 1956. De evolutie van het kuifeenden-bestand in de Dijlevallei tussen 1940 en 1971 kenmerkte zich door een toename van de najaarstrek en een begin van overwintering vanaf 1964, en een sterke toename der aantallen vanaf 1966 (Van Scharen en Joiris, 1973). De sterke stijging van de kuifeend-aantallen kan dus waarschijnlijk als een eerder recent fenomeen beschouwd worden. De soort komt soms in grote gemengde troepen met de Tafeleend voor.

Het voorkomen van de Kuifeenden op de verschillende putten gedurende de laatste vijf winters werd geanalyseerd in Tabel III. Op de meeste der putten werden reeds actief duikende Kuifeenden waargenomen, maar

toch kan gesteld worden dat sommige jaren de Kuifeenden de neiging hebben zich op de Plas Leblanc te concentreren (vb. 1976-1977, 1977-1978, 1978-1979 vanaf de koudeperiode), terwijl andere jaren de Kuifeenden eerder verspreid over meerdere putten voorkomen (1979-1980 en 1980-1981, maar ook in 1973-1974, toen trouwens nooit Kuifeenden op de Plas Leblanc werden waargenomen). Op Vercammen I worden reeds vanaf 1950 Kuifeenden geobserveerd. Vroeger werden er ook gezien op de Lagune, het Zilvermeer, en ook grote aantallen op de Miramar. Op de Plas Leblanc worden slechts vanaf 1974 Kuifeenden gezien, wat gelijk loopt met de sterke globale stijging van de aantallen Kuifeend op het hele gebied. De vraag rijst in welke mate de populatie-schommelingen van de driehoeksmossels op de Plas Leblanc een bepalende invloed hebben op de kuifeend-aantallen. Tijdens strenge koudeperiodes tenslotte is de soort uitermate talrijk, wat ook vroeger reeds het geval was (Verheyen, 1952; Lippens, 1954). Enkele broedgevallen werden reeds vastgesteld.

Toppereend, *Aythya marila*. — De Toppereend is een zeldzame verschijning op de Zandputten, van begin november tot einde maart, zoals trouwens op de meeste binnenwateren ten oosten van de Beneden-Schelde (Verheyen, 1952). De waarnemingen:
02/11/1953: twee wijfjes op de Lagune (J. Henderickx);
15/12/1957: twee wijfjes op het Zilvermeer (*Wielewaal* 24: 53);
16/12/1957: drie wijfjes op het Zilvermeer (Waelbers, 1958);
05/02/1961: één wijfje op het Zilvermeer (J. Henderickx);
27/03/1963: een paartje (*Wielewaal* 29: 177);
31/01/1970: een paartje (*Wielewaal* 36: 25);
09/01/1971: een paartje op de Warande (E. van Rooy);
13/02/1971: een wijfje op de Miramar (E. van Rooy);
15/11/1973: een wijfje op de Grote Zandput;
02/01/1974: een wijfje op de Miramar;
30/12/1976: een wijfje op de Miramar (M. Verwaest);
12/11/1978: drie wijfjes op de Miramar.

Eider, *Somateria mollissima*. — Zeer zeldzame gast op de Zandputten. Suetens (1956) noteerde te Hofstade drie herfstwaarnemingen. Voor de Zandputten zijn er twee oudere herfstwaarnemingen:
begin/11/1959: een mannetje en twee wijfjes (*Gerfaut-Giervalk* 50: 191);
04/10/1971: vier wijfjes op de Grote Zandput (*Wielewaal* 38: 52).

Ijseend, *Clangula hyemalis*. — Zeer zeldzame gast op de Zandputten, zoals trouwens praktisch overal in het binnenland (Lippens en Wille, 1972). Tot nu toe slechts twee waarnemingen:
12/02/1978: drie ex op de Plas Leblanc;
10/02/1979: een wijfje op de Grote Zandput.

Zwarte Zeeëend, *Melanitta nigra*. — Van de Zwarte Zeeëend werden vroeger heel wat minder waarnemingen gedaan dan van de Grote Zeeëend, hoewel Verheyen (1952) schreef dat de Zwarte Zeeëend zelden

in het binnenland wordt opgemerkt, de Grote Zeeëend echter slechts uitzonderlijk. De laatste jaren echter worden meer Zwarte Zeeëenden gezien, hoewel Lippens en Wille (1972) schrijven dat de soort heel wat minder over het binnenland trekt dan de Grote Zeeëend. De meeste waarnemingen op de Zandputten echter betreffen waarschijnlijk afgedwaalde vogels, zodat van echte „trek“-waarnemingen weinig sprake is. Suetens (1956) noemde beide eenden even zeldzaam te Hofstade, Franckx (1960) deed van elke soort één waarneming in de Netevallei, en in de Dijlevallei werden sinds 1964 vier zwarte zeeëend-waarnemingen gedaan, dus één meer dan van de Grote Zeeëend (Van Scharen en Joiris, 1973). De waarnemingen op de Zandputten: 19/10/1958: een wijfje op het Zilvermeer (J. Henderickx); 31/12/1969: een wijfje (*Wielewaal* 36: 251); 25/11/1970: twee ex op de Miramar (F. Daemen); 15/11/1976: een wijfje op de Grote Zandput; 06/04/1977: twee mannetjes op de Kanaalplas; 12/11/1978 - 04/01/1979: een immatuur wijfje op de Miramar; 24/09/1979: vier wijfjes (*Wielewaal* 46: 249).

Grote Zeeëend, *Melanitta fusca*. — De Grote Zeeëend is een onregelmatige gast op de Zandputten, maar werd vroeger blijkbaar wel meer waargenomen dan de laatste jaren. In Hofstade werden vroeger eveneens enkele Grote Zeeëenden gezien (Suetens, 1956), in de Netevallei slechts éénmaal (Franckx, 1960). Op de vijvers in de Dijlevallei werden vóór 1952 geen Grote Zeeëenden waargenomen en tussen 1964 en 1971 slechts driemaal (Van Scharen en Joiris, 1973). De waarnemingen op de Zandputten gebeurden tussen begin november en half februari:

16/11/1947: drie „juvenile wijfjes“ (*Wielewaal* 14: 45); 27/12/1953: wijfje op het Zilvermeer (J. Henderickx); 18/01/1957 - 21/01/1957: wijfje (Waelbers, 1958); 29/12/1957 - 25/01/1958: één ex op de Lagune, vanaf 28/01/1958 (*Wielewaal* 24: 116) tot 16/02/1958 een ander (?) wijfje op het Zilvermeer (J. Henderickx); 17/01/1959 - 26/01/1959: respectievelijk drie en vier wijfjes (*Gerfaut-Giervalk* 50: 190); 02/11/1959: twee wijfjes op de Lagune (J. Henderickx); 01/12/1969: een mannetje (*Wielewaal* 36: 83); 18/01/1970: een wijfje (*Wielewaal* 36: 82); 24/11/1973: twee wijfjes op de Grote Zandput; 03/11/1980: negen wijfjes op de Miramar.

Brilduiker, *Bucephala clangula*. — De Brilduiker wordt elk jaar in kleine aantallen op de Zandputten waargenomen, vanaf einde oktober (vroegste: 25/10/1970, *Wielewaal* 36: 340) tot einde april (1978, M. Verwaest). Meestal betreft het enkele vogels, vooral wijfjes of juvenielen. Enkele genoteerde maxima zijn:

23/02/1960: 4 mannetjes en 9 wijfjes (*Wielewaal* 26: 156); 17/03/1974: 1 mannetje en 7 wijfjes; 12/01/1980: 3 mannetjes en 5 wijfjes; 18/01/1981: 2 mannetjes en 6 wijfjes.

De meeste waarnemingen gebeuren in december en vanaf dan neemt het aantal waarnemingen geleidelijk af (Fig. 9). Het voorkomen van de Brilduiker op de

Zandputten, evenals de aantallen, zijn vergelijkbaar met wat vroeger werd waargenomen. In de Dijlevallei namen de waarnemingen ten opzichte van de periode vóór 1950 licht toe (Van Scharen en Joiris, 1973). In Oorderen werd de laatste tien jaar een constant aantal Brilduikers genoteerd (Voet en Benoy, 1979).

Zeer merkwaardig is het feit dat vanaf de eerste waarnemingen van de Brilduiker in de streek, deze vooral op het Zilvermeer gezien werden. In 1960 werd reeds geschreven dat het Zilvermeer door Brilduikers op trek „met voorliefde werd bezocht“ (*Gerfaut-Giervalk* 50: 323). Vroeger werden echter ook nog vele andere eenden op het Zilvermeer waargenomen, maar tegenwoordig zijn Brilduikers praktisch de enige die op het Zilvermeer voorkomen. Op de meeste andere putten zijn al wel eens Brilduikers gezien, maar zeer onregelmatig. Een verklaring voor dit fenomeen is er tot dusver nog niet. Interessant is het echter wel even te wijzen op het onderzoek van Erickson (1979). Deze vond dat Brilduikers een voorliefde vertonen voor plassen zonder vis, daar de Brilduiker voor zijn voedsel in sterke competitie zou staan met de visfauna. Merkwaardig is nu wel dat het Zilvermeer de enige put in de omgeving is, waarin geen vis voorkomt, wat dus de hypothese van Erickson (*l.c.*) zou staven.

Tijdens strenge koudeperiodes verdwijnt de soort praktisch volledig uit de streek.

Nonnetje, *Mergus albellus*. — Voor het Nonnetje kan een met de Grote Zaagbek vergelijkbare redenering opgesteld worden, hoewel vroeger wel meer Nonnetjes dan Grote Zaagbekken werden opgemerkt. De gekende waarnemingen vóór 1970-1971 zijn de volgende:

14/03/1955: vier mannetjes en vier wijfjes op de Grote Zandput (*Wielewaal* 21: 186); 20/03/1955: een wijfje op de Lagune en drie mannetjes en negen wijfjes op de Miramar (*Wielewaal* 21: 186); 29/01/1956 - 12/02/1956: een wijfje op de Lagune (Waelbers, 1958); 27/01/1957: een mannetje op de Grote Zandput (Waelbers, 1958); 10/01/1960: een wijfje op het Zilvermeer (J. Henderickx); 31/01/1960 - 14/02/1960: twee wijfjes op respectievelijk de Grote Zandput en het Zilvermeer (J. Henderickx); 23/02/1960: een wijfje op het Zilvermeer (*Wielewaal* 26: 156); 05/02/1961: vier wijfjes op het Zilvermeer (*Wielewaal* 28: 310); 04/03/1962: een mannetje en drie wijfjes op het Zilvermeer. (*Wielewaal* 28: 310); 20/01/1963: een mannetje en twee wijfjes (J. Henderickx); 27/01/1963: twee wijfjes (J. Henderickx); 24/02/1963: een mannetje en zes wijfjes (*Gerfaut-Giervalk* 54: 56); 27/11/1968: een wijfje op de Grote Zandput (F. Daemen); 15/01/1969: drie wijfjes (*Wielewaal* 31: 337); 30/12/1969: een mannetje op de Miramar (F. Daemen); 18/01/1970: een wijfje op de Miramar (F. Daemen). Vanaf de winter 1971-1972 werd het Nonnetje elke

winter genoteerd, behalve in de winter 1974-1975. Vòòr de koudegolf van begin 1979 was de soort echter schaars: 11 waarnemingen werden gedaan, waarvan zes in november en drie in februari, dus vooral in de trekperiodes. Dikwijls werden grotere aantallen genoteerd (15/11/1973: 15 wijfjes op de Grote Zandput; 19/11/1977: 7 wijfjes op de Miramar, M. Verwaest). De vroegst genoteerde datum is 07/11/1976 (een mannetje en zes wijfjes, M. Verwaest). Tijdens de koudeperiode van begin 1979 verbleven constant Nonnetjes op de Zandputten met een maximum van 14 mannetjes en 3 wijfjes (05/01/1979).

De vogels pleisterden op de Grote Zandput of op het kanaal en visten op de Plas Leblanc. De geslachtsverhouding der waargenomen dieren schommelde zeer sterk, zodat kan aangenomen worden dat vele vogels doortrokken. Ook tijdens de winter 1980-1981 werden meermaals waarnemingen van Nonnetjes gedaan in het winterseizoen. In Fig. 9 worden alle waarnemingen van het Nonnetje samengevat. Vòòr 1970 werden praktisch uitsluitend vanaf half januari Nonnetjes gezien, tussen 1970 en 1979 vooral in november en vanaf 1979 vooral in de winter zelf. Het voorkomen van Nonnetjes op de Zandputten verschuift blijkbaar sterk. Te Hofstade werden vroeger eveneens geregeld Nonnetjes waargenomen gedurende alle maanden, maar vooral in de lente (Suetens, 1956). Franckx (1960) meldt voor de Netevallei slechts drie waarnemingen, waarvan een troep van 61 ex! In de Dijlevallei werden tot 1971 slechts twee waarnemingen van het Nonnetje vermeld (Van Scharen en Joiris, 1973). Verheyen (1952) en Lippens (1954) schreven dat het Nonnetje een regelmatige wintergast is in het binnenland, maar minder op doortrek. De oudere waarnemingen op de Zandputten (Vreysen 1970 en 1979) stroken dus zeker niet met de algemene trend, zoals door Lippens en Wille (1972) afgeleid. Enkel vroeger en ook de laatste jaren kent het voorkomen van het Nonnetje op de Zandputten een „normaal” verloop (veel januari- en februariwaarnemingen).

Middelste Zaagbek, *Mergus serrator*. — Er liggen enkele gepubliceerde meldingen voor van Middelste Zaagbek tussen 1955 en 1958 (Waelbers, 1958) daarbuiten nog slechts één. Alle waarnemingen betroffen wijfjes. In deze periode werden door de waarnemer echter geen Grote Zaagbekken genoteerd, hoewel in 1956 (J. Henderickx) en na 1960 wel meerdere Grote Zaagbekken-waarnemingen gedaan werden. De vraag rijst dus of de waarnemer zich in deze gevallen niet vergist heeft en Grote Zaagbekken als Middelste Zaagbekken determineerde.

Suetens (1956) vermeldt slechts drie waarnemingen voor de Middelste Zaagbek te Hofstade, maar meer voor de Grote Zaagbek. Franckx (1960) deed slechts één waarneming in de Netevallei, en ook meer voor de Grote Zaagbek, terwijl in de Dijlevallei de Middelste Zaagbek de status van toevallige gast kreeg (vijf waarnemingen na 1964), de Grote Zaagbek echter de status doortrekker en wintergast. Lippens en Wille (1972) schreven dat de Middelste Zaagbek vooral over zee trekt en

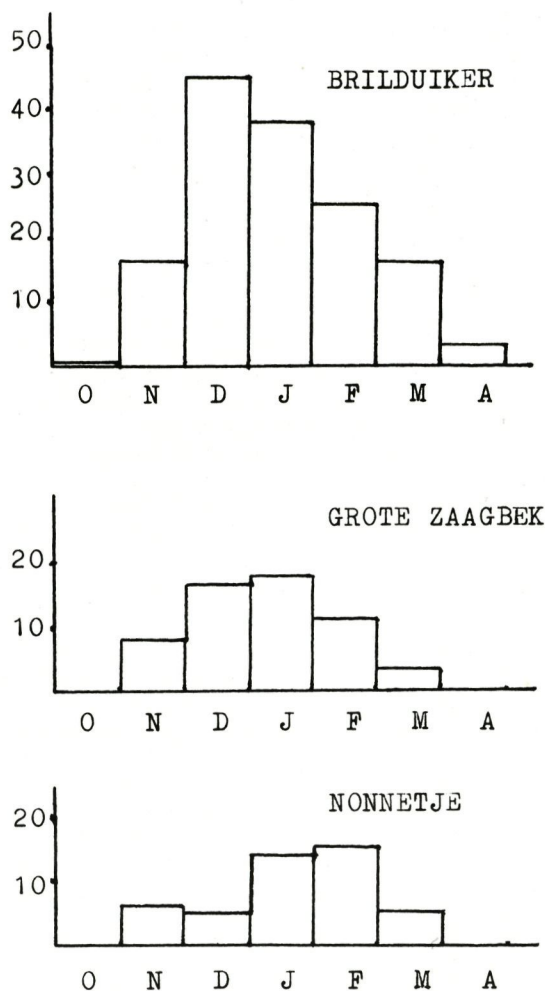

Fig. 9: spreiding van het aantal waarnemingen van Brilduiker, Grote Zaagbek en Nonnetje in het winterseizoen op de Zandputten te Mol gegevens van 1950-1980).

slechts bij strenge vorst op open water in het binnenland wordt gezien, wat de laatste waarneming voor de Zandputten kan verklaren. Volledigheidshalve worden alle waarnemingen voor de Zandputten vermeld, zij het dat de twee eerste meldingen onder voorbehoud worden gegeven.

? 10/04/1955: twee wijfjes (*Wielewaal* 21: 186);

? in 1956 en 1957 „continue aanwezig” met als uiterste data 25/04/1956 en 21/01/1957, nooit meer dan twee ex samen (Waelbers, 1958);

26/02/1963: twee wijfjes (*Wielewaal* 29: 119).

Grote Zaagbek, *Mergus merganser*. — De Grote Zaagbek werd het laatste decennium praktisch jaarlijks op de Zandputten waargenomen, maar vroeger werd de soort minder genoteerd. De gekende waarnemingen vòòr de winter 1970-1971 zijn de volgende:

26/01/1956: een mannetje en twee wijfjes op de Grote Zandput (J. Henderickx);

27/01/1956: een mannetje en drie wijfjes op de Grote Zandput (J. Henderickx);
 22/01/1961: twee mannetjes op het Zilvermeer (J. Henderickx);
 20/01/1963: een wijfje op de Grote Zandput (J. Henderickx);
 10/02/1963: een wijfje op de Grote Zandput (J. Henderickx);
 22/11/1964: een wijfje (Claessens *et al.*, 1965);
 03/01/1965: een mannetje op Vercammen I (F. Daemen);
 27/01/1965: een wijfje (Claessens *et al.*, 1965);
 18/01/1970 - 25/01/1970: respectievelijk zes en twee wijfjes op de Miramar (F. Daemen).
 Vanaf de winter 1971-1972 werd de Grote Zaagbek elke winter genoteerd, behalve in de winter 1976-1977. Vòòr de grote koudegolf van begin 1979 was de soort echter vrij schaars: in totaal werden 13 waarnemingen gedaan, waarvan zes in december en vier in januari. Tijdens de koudegolf van begin 1979 kwamen echter vrij grote aantallen Grote Zaagbekken op de Zandputten voor (max. drie mannetjes en twintig wijfjes, 04/02/1979). Ook in de winter 1979-1980 werden enkele waarnemingen gedaan, en in de winter 1980-1981 pleisterden constant enkele ex op de Zandputten (max. een mannetje en zeven wijfjes op 10/11/1980). Algemeen blijkt de Grote Zaagbek op de Zandputten waargenomen te worden vanaf november (vroegste: 03/11/1980, twee wijfjes) tot einde maart (laatste: 24/03/1979, een wijfje), maar vooral in december en januari (Fig. 9). De vogels pleisteren meestal op de Grote Zandput, maar gaan vissen op de Plas Leblanc. Het laatste jaar werden ook meermaals ex op de Miramar en de Warande genoteerd. Suetens (1956) schreef dat te Hofstade de Grote Zaagbek vroeger in sommige winters niet werd gezien, maar in andere winters regelmatig werd

waargenomen. In de Netevallei kwamen regelmatig Grote Zaagbekken voor vanaf het graven van kunstmatige bekkens (Franckx, 1960). In de Dijlevallei was de Grote Zaagbek zeer zeldzaam vòòr 1952, maar meer algemeen vanaf 1964 (Van Scharen en Joiris, 1973). Verheyen (1952) en Lippens (1954) schreven reeds dat de soort vooral tijdens strenge winters talrijk is in ons land. De situatie zoals ze de laatste jaren op de Zandputten wordt vastgesteld strookt trouwens volledig met de algemene trend, zoals afgeleid door Lippens en Wille (1972).

Waterral, *Rallus aquaticus*. — Vroeger werden meerdere malen roepende ex genoteerd in de kleine rietkragen langs de putten (laatste waarneming: twee roepende ex op 27/11/1977). Op 29/09/1973 werd een ex waargenomen, wandelend langs het strand van de Grote Zandput.

Waterhoen, *Gallinula chloropus*. — Het Waterhoen komt zeker zeer talrijk voor op de Zandputten gedurende het ganse seizoen, maar deze soort wordt dikwijls over het hoofd gezien en ook praktisch nooit geteld. Enkel grotere groepen werden soms genoteerd (max. 31 op 06/11/1976 op het slik van Vercammen II).

Meerkoet, *Fulica atra*. — Meerkoeten zijn steeds tamelijk talrijk geweest op de Zandputten, maar vooral de laatste jaren zijn de aantallen sterk toegenomen. Enkele oudere telresultaten zijn de volgende:

22/01/1950: ± 50 ex op de Grote Zandput (J. Henderickx);
 20/03/1955: 70 ex op de Grote Zandput (Wielewaal 1960);
 31/01/1960: 105 ex op de Miramar (J. Henderickx);
 Vanaf 1960 werden geregeld meer dan honderd ex op de Zandputten genoteerd. In de winter 1973-1974

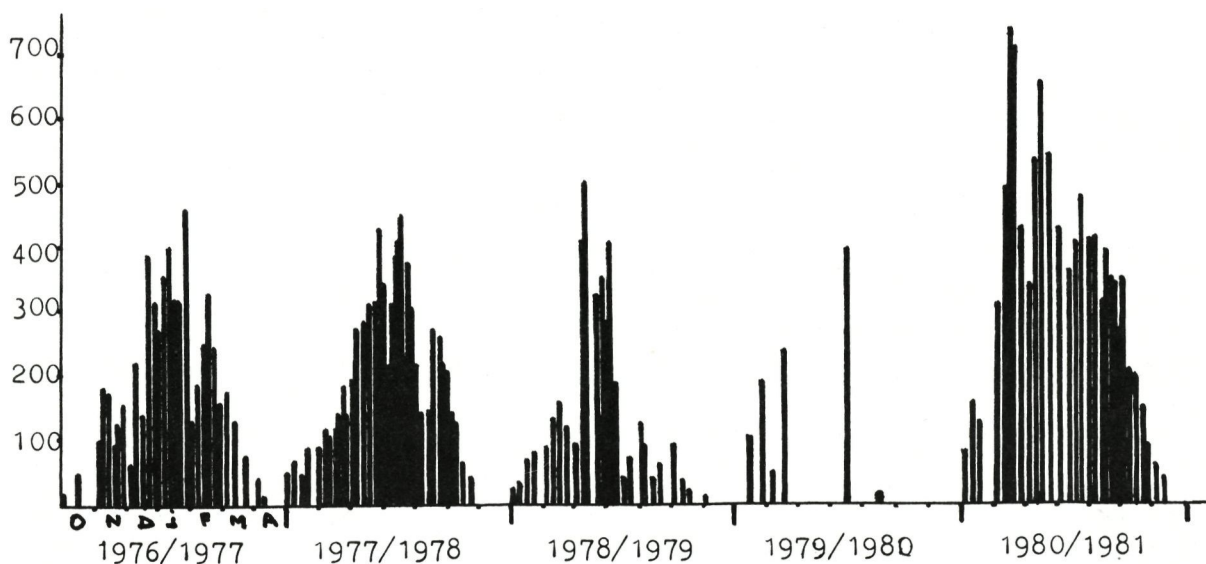

Fig. 10: aantallen Meerkoeten op de Zandputten te Mol gedurende de vijf laatste winterseizoenen.

werden maximaal 250 ex genoteerd, vooral dan op Vercammen II en minder op de Miramar. De aantallen Meerkoeten vanaf de winter 1976-1977 werden uitgezet in Fig. 10. Elk jaar werden meer dan 400 ex genoteerd, de laatste winter zelfs tot 700 ex. Op de meeste putten komen Meerkoeten voor in kleine aantallen, maar enkel op de Miramar worden grotere aantallen genoteerd, vooral dan op de grasvelden van de weekend-verblijven. Suetens (1956) noteerde vanaf 1950 een geleidelijke vermindering van de aantallen Meerkoeten te Hofstade. Ook in de Netevallei was de Meerkoet vroeger reeds een zeer talrijke gast (tot meer dan 2000 ex, Franckx, 1960). In de Dijlevallei bleken de aantallen Meerkoeten tussen 1940 en 1971 toegenomen (Van Scharen en Joiris, 1973).

De aantallen Meerkoeten op de Zandputten stijgen geleidelijk vanaf begin oktober tot rond einde december/begin januari een maximum wordt bereikt. In november 1980 werd eveneens een sterke piek genoteerd van doortrekkende vogels. In februari en maart dalen de aantallen terug geleidelijk. Tijdens strenge koudeperiodes worden praktisch geen Meerkoeten in de omgeving waargenomen. Dit strookt algemeen met de trend voor België, door Lippens en Wille (1972) afgeleid, behalve dan dat deze auteurs een stijgend aantal Meerkoeten bij strenge vorst vooropstellen. Mogelijk verplaatsen de vogels zich dan naar gunstiger streken.

DISCUSSIE

Hoewel er omwille van hoger aangehaalde argumenten in verband met verschillen in telintensiteit moeilijk besluiten kunnen getrokken worden in verband met algemene watervogelbestandsschommelingen op de Zandputten, vallen er toch wel enkele merkwaardigheden op. Vooreerst blijken de waarnemingen en aantallen van sommige soorten ten opzichte van vroeger duidelijk toegenomen (o.a. Fuut, Tafeleend en Kuifeend), terwijl voor enkele soorten de waarnemingen eerder afnamen (o.a. Smient). Voor de meeste soorten wordt een lichte toename genoteerd, wat waarschijnlijk deels aan een intensiveren van het waarnemen kan toegeschreven worden.

Verder valt het op dat er verschuivingen zijn in verband met de mate waarin sommige putten bezocht worden. De aantallen eenden zijn op sommige putten zeer sterk afgenomen (o.a. Lagune, Zilvermeer), op andere putten daarentegen eerder toegenomen (o.a. Warande, Plas Leblanc).

Sommige putten schijnen ook een bijzondere aantrekkingskracht op bepaalde soorten uit te oefenen. Zeer opvallend is het voorkomen van de Brilduiker op het Zilvermeer, Futen op de Miramar, Kuif- en Tafeleenden op de Plas Leblanc en grondeleenden op de Grote Zandput. De meeste van deze waarnemingen houden uiteraard verband met het voedingsregime van de

betrokken soorten (vis op de Miramar, mossels op de Plas Leblanc), terwijl op de Grote Zandput eenden komen rusten, die 's nachts naar de omgeving trekken. De grondeleenden hebben zich de laatste jaren op de Grote Zandput geconcentreerd. Vroeger kwamen ze ook vrij veel voor op andere putten in de omgeving (Miramar, Zilvermeer). In deze laatste gevallen verdwenen de eenden echter mogelijk door toenemende verstoring (respectievelijk bebouwing en recreatie).

Het belang van de grote putten, zoals de Zandputten, zal ons inziens nog toenemen, naarmate meer natuurlijke pleisterplaatsen in de omgeving gaan verdwijnen en de verstoring (jacht, recreatie) de eenden er toe gaat brengen zich op deze weinig natuurlijke plaatsen te concentreren. De rijping en een eventueel beheer van deze wateren zal dit laatste zeker bevorderen en aldus een positieve invloed kunnen uitoefenen op het watervogelbestand.

DANKWOORD.

Wij houden eraan de heren F. Daemen, J. Henderickx, E. van Rooy en M. Verwaest te danken, voor het verstrekken van vele oudere, deels ongepubliceerde gegevens. Tevens willen we de Wielewaaljongeren van afdeling Taxandria danken, voor de hulp bij het uitvoeren van de tellingen.

SAMENVATTING.

Een overzicht wordt gegeven van de waarnemingen en tendensen van watervogels op de Zandputten te Mol, vanaf 1949 tot en met de winter 1980-1981. De waarnemingen van de meeste soorten namen toe ten opzichte van vroeger, maar dit kan deels te wijten zijn aan een intensivering der tellingen, hoewel er in de discussie op gewezen werd, dat het belang van grote kunstmatige wateren voor watervogels toeneemt. Getracht wordt tevens het voorkomen van de watervogels op bepaalde putten in overeenstemming te brengen met hun ecologie, terwijl ook de globale fluctuaties, zowel vroeger als nu, vergeleken worden met wat in de Belgische literatuur hierover reeds verschenen was.

BIBLIOGRAFIE.

- Bauwens D., 1978. Zandwinningsputten als nieuw element in het rivierlandschap, met konkrete toepassing op de Dijle- en Zennevallei. *Wielewaal* 44: 260-265.
- Bosmans, R. en J. van Genechten. 1966. Winterwaarnemingen 1965-1966 te Mol en omstreken. *Wielewaal* 32: 176-178.
- Claessens, R., R. Bosmans, J. Huysmans en J. van Genechten. 1965. Winterwaarnemingen van watervogels in Mol en omstreken. *Wielewaal* 31: 145-147.
- Draulans, D. 1980. Reductie van competitie tussen tafeleend (*Aythya ferina*) en kuifeend (*Aythya fuligula*). *Wielewaal* 46: 317-324.

Dupont, P. 1945. Quelques observations ornithologiques faites à Arendonck (Campine). *Gerfaut-Giervalk* 35: 151-159.

Erickson, M.O. 1979. Competition between freshwater fish and goldeneyes for common prey. *Oecologia* 41: 99-108.

Franckx, H. 1960. Inventaris van watervogels in de Netevallei (1956-1960). *Gerfaut-Giervalk* 50: 417-460.

Henderickx, J. 1958. Winterwaarnemingen van eenden te Mol en omgeving. *Wielewaal* 24: 114.

Huygens, J. 1949. Korte Mededeling: 2000 wilde eenden. *Wielewaal* 15: 149.

Kuyken, E. 1979. Waterrijke gebieden en hun functies. *Wielewaal* 45: 358-359.

Lippens, L. 1954. *Les oiseaux d'eau de Belgique*, (2ième edition). Sint-Andries-Brugge, E. Vercruysse-Vanhove.

Lippens, L. en H. Wille. 1972. *Atlas van de vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.

Segers, F. 1943. Eendentrek 1942-1943 in het Turnhoutsche. *Biol. Jaarboek* 10: 129-142.

Suetens, W. 1956. Hofstade, de watervogels van een binnenmeer. *Giervalk-Gerfaut* 46: 103-120.

Van Scharen, K. en C. Joiris. 1973. De watervogels van de Dijlevallei (Brabant): juli 1964 tot en met juni 1971. *Wielewaal* 39: 141-152.

Verheyen, R. 1952. *De eendvogels van België*. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Voet, H. en L. Benoy. 1979. Het natuurreserveaat te Oorderen-Antwerpen als broedgebied en pleisterplaats voor watervogels. *Gerfaut-Giervalk* 69: 111-156.

Vreysen, F. 1961. Korte mededeling: Smient, *Anas penelope*. *Wielewaal* 27: 146-147.

Waelbers, J. 1958. Winterwaarnemingen van eenden. *Wielewaal* 24: 89-91.

SUMMARY.

In this report a review is given of observations and changes in abundance of wintering waterfowl on twelve gravel pits at Mol (Campine, Belgium), from 1949 till the winter 1980-1981. The records of most species increased, but this can partly be due to an increase of observation hours and possibilities, although in the discussion the increasing importance of large artificial waters for wintering waterfowl has been stressed. The abundance of waterfowl on some of the waters was related to their ecology and the seasonal and yearly fluctuations of some species were compared with the literature. However more observations and counts are required to ascertain some of the features described.

D. Draulans, Lorzestraat 52, 2480 Dessel

ontvangen op 17 april 1981.

BIJLAGE: RESULTATEN VAN TELLINGEN OP DE ZANDPUTTEN VANAF 1976-1977 TOT EN MET 1980-1981.

Lijst van de gebruikte afkortingen:

FT: Fuut; DA: Dodaars; BR: Blauwe Reiger; AS: Aalscholver; WE: Wilde Eend; WT: Wintertaling; SE: Slobeend; KR: Krakeend; PS: Pijlstaart; SM: Smient; TE: Tafeleend; KE: Kuifeend; BD: Brilduiker; GZ: Grote Zaagbek; NN: Nonnetje; MK: Meerkooet; WH: Waterhoen.

1976/1977

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
30/09	2		5		135											2	
02/10			1		200	66						7					
16/10	1		2		260	55					4	2				50	
02/11			10		700						29	34					
06/11	14		2		397	40				1	20	45			6	100	31
07/11	7		5		700		15	8		25	63	29				182	
15/11	5		6		220		2				24	25	1			176	
20/11	15		11		685	12	1			2	76	86				86	
21/11	20		18	1	1086	40	5	2		3	55	106	4			122	
27/11	20		11		1091	106			1		52	93	1			156	7
04/12	20		11		610	105				9	50	45				68	
11/12	29	1	20		1632	25	1				88	114	1			223	
18/12	38	2	6		2435	72		5			110	176				145	9
24/12	49	2	12		1970	48	1	11			80	103	3			388	8
26/12	39		5		3330	218		4	1		165	120	1			379	

Verenigingsberichten De Wielewaal - maart

- 5 **Krekenland.** Dia-avond „Schoonheid der natuur” door M. Boone. Om 20 u. in het „Landbouwershuis”, Markt te Assenede.
- 5 **Lier.** Lesavond over amfibieën door M. Vermynen. 20 u. clublokaal. Leiding: M. Vermynen. Einde: 22.30 u.
- 5 **Netevallei.** 5de Neteling + Algemene ledenvergadering vanaf 19.30 u. Ledenvergadering 20 u. Lokaal: Oud-gemeentehuis Hallaar. Er is ook een voordracht (met dia's) gepland over ons natuureservaat „De Goren”.
- 5 **Noorderkempem.** Film- en dia-avond te Essen. „Kijk wij kunnen vliegen” - werking van een vogelrevalidatiecentrum door F. Broos. Gildenhuis Essen om 20 u.
- 5 **Gewest Noord-Limburg: Lommel, Hechtel, Eksel, Neerpelt, Overpelt.** Dia-avond: „Van den Tak op den Hak”. Auditorium Provinciale School, Duinenstraat 1, Lommel. Presentator: J. Henderickx. Aanvang: 20 u.
- 6 **Denderland.** Nestkasten ophangen. Vertrek bij D. Sonck 14 u., Walstraat 8, Aalst (nabij goederenstation). Leiding: Werkgroep Natuurbeheer.
- 6 **Gent.** Wielewaaljongeren: Knotten in de Bourgoyen. Bijeenkomst om 9 u. in de Grutto.
- 6 **Hageland-Zuiderkempem.** Ledenavond in kasteel Hoevebeemden te Testelt.
- 6 **Itterbeek en Netevallei.** Leiding: R. Selderslaghs. Vertrek om 13.30 u. aan de Zimmertoren te Lier. Laarzen gewenst.
- 6 **Lier.** Uitstap naar Sneeuwklakjesreservaat, daarna samenzijn Piepenolleke. Vertrek: Zimmertoren 13.30 u. Leiding: M. Selderslaghs. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde: 17 u.
- 6 **Mortsel.** Bezoek aan het Rivierenhof. Vertrek: Sterckxhof 9 u., einde om 12 u. Leiding: A. Uytendale - L. Gonnissen.
- 6 en 13 **Netevallei.** Boomplantactie VVV of knotactie W.A. Voor meer details, 015/24 45 77 - M. Geens.
- 6 **Schelde en Leie.** Algemene ledenavond. Voorstelling jaarverslag 81 - financieel verslag 81. Diareeksen „Bedreigde biotopen” door Rudy Willockx en toelichting project 82 „Beschermen van hagen en hekken”. Vertrek: oud-gemeentehuis Huise om 19.45 u. Einde: 22.30 u.
- 6 **Turnhout.** Jaarlijkse ledenavond: met jaarverslag van secretaris en schatbewaarder. Dia-voorstelling over de kleiputten van Beerse - L. Berckvens. Dia-voorstelling over reis naar Schotland - R. de Prins. Wielewaalhuis 20 u.
- 6 **St. Truiden-Borgloon.** Start van de cursus Natuurgids te St-Truiden. Rijkslandbouwschool Terbiest te St-Truiden om 9 u. in de voormiddag. Leiding: Limburgse natuurgidsen en Wielewaal St-Truiden. Einde: omstreeks 12 u.
- 7 **Bree.** Werkgroep ornithologie naar Mariahof. Vertrek: 8 u. gemeentehuis Bree; 8.15 u. einde Mariahofstraat Beek. Mee te brengen: laarzen. Einde: 11.30 u.
- 7 **Gent.** Voormiddagwandeling in Hoost-Schaever o.l.v. F. van den Bossche. Bijeenkomst om 8 u. aan de Grutto (achter Rooigem-zwembad, ingang Bourgoyen).
- 7 **Land van Waas-Noord.** Gerichte tocht: „Jonge kreken: Vlaamse en Graauwse kreek”. Vertrek: 13.30 u. aan de kerk van Meerdonk. Einde 17 u.
- 7 **Mechelen.** Bezoek aan de Dijlevallei boven Leuven. Vertrek: 7.30 u. station NMBS - Mechelen; 8 u. station NMBS - Leuven. Leiding: P. Grootaers. Mee te brengen: laarzen. Einde: 12 u.
- 7 **Netevallei.** Wandeling in „De Goren”, Heist o/d Berg. Vertrek: 14 u. aan de Kaasstrooimolen te Heist o/d Berg (Bruggeneinde). Leiding: M. Geens. Mee te brengen: Laarzen en verrekijker. Einde: 17 u. vertrekplaats.
- 7 **Schelde en Leie.** Familiale natuurwandeling te Nokere: Op zoek naar de eerste lenteboden. Vertrek: kerk Nokere om 14 u. Leiding: L. Kinds. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, natuurgidsen. Einde om 17 u.
- 7 **Scheldeland.** Knoppentocht naar de Almoezeneie te Gontrode. Vertrek: Markt te Wetteren 8 u. Eigen wagens. Leiding: J. van Stiegel.
- 7 **St-Truiden-Borgloon.** Geleide Natuurwandeling in Bevingen-Straten. Vertrek: Bevingen kerk, om 14 u. Leiding: Piet en Annemie. Einde: 17.30 u.
- 7 **W.J. Voorkempem i.s.m. Brechtse Heide.** Fietstocht Brechtse Heide. Vertrek: 13 u. kerk Schilde-dorp; 13.45 u. Marmerven Brecht.
- 7 **Westland.** Dagtocht naar het Zwin (Knokke). Vertrek: 8 u. Nieuwwerck Ieper. Leiding: C. Beel. Mee te brengen: picknick.
- 12 **Bree.** Filmavond over natuurbeleving door F. Keyers. 19.30 u. Sociaal Centrum.
- 12 **Demer en Dijle.** Dia-avond „Vogels” door M. Herremans. 20 u. zaaltje van het „Kasteel” te Keerbergen, Haachtsebaan.
- 12 **Halle.** Diamontage „Van Nijl tot Sinaï” door J. van Volsem. 20 u. zaal „De Bres”, Possozplein.
- 12 **Lier.** Kerkuilenproject Werkgroep Ornithologie. Vertrek: 19.30 u. clublokaal. Coördinatie: Y. Peeters. 21.30 u. terug aan het lokaal voor verdere bespreking.
- 12 **Meetjesland.** Diamontage over de zangvogels door G. de Meulemeester. Stadsauditorium te Eeklo om 20 u., Garenstraat.
- 12 **Middenkust.** Dia-avond: „Impressies over Noord-Noorwegen”. Vertrek: Jeugdherberg „De Ploate”, Langestraat 82, 20 uur. Leiding: L. Boudolf, J. en D. Milh.
- 12 **Midden-Limburg.** Tweede microscoopavond. Er worden nuttige tips gegeven om preparaten te maken. Praktisch gebruik en toepassing van microscoop en stereomicroscoop. L.U.C. Diepenbeek om 20 u.
- 12 **Voorkempem i.s.m. Brechtse Heide.** Ledenavond. Dia's over Schildehof - tombola - kwis. Einde: 20 u. Lusthof achter Toverfluit.
- 12 **Westland.** Dia-voordracht door Y. Bruynooghe. 20 u. 't Zweerd, Markt Ieper.
- 13 **Brugge.** Polderwandeling in de polders van Dudzele-Ramskapelle en de Zeebrugse achterhaven. Vertrek: 13.30 u. kerk Dudzele. Leiding: M. Pottier en G. Orbie.
- 13 **Gent.** Laatste winteravond - ledenavond met dia's van eigen leden. Begin om 20 u. stipt in de zaal van Securex, aan de Watersportbaan.
- 13 **Land van Waas-Noord.** Grote knotwilgenactie rond de Saleghemkreek. Vertrek: om 9 u. bij van der Gucht, Krekeldijk 2, Meerdonk. Mee te brengen: boterhammen, spade. Einde: 17 u.
- 13 **Lier.** Telling. Werkgroep ornithologie. Vertrek: 8.30 u. zwemdok stadspark, 1/2 dag. Leiding: Y. Peeters. Mee te brengen: kijker. Einde: 12 u.
- 13 **Mortsel.** Teldag met de werkgroep ornithologie op Linkeroever. Vertrek met eigen wagens om 9 u. of Bloklersdijk (expressweg) om 9.30 u. Leiding: L. Janssen.
- 13 **Scheldeland.** Filmavond: „Beschermde planten van België”, door J. van Stiegel. Gemeentelijke feestzaal Schooldreef, Wetteren om 20 u.
- 13 **De Stern - Zevegem.** „Pot en Pootfeest”: dit is ons jaarlijks ledenfeest, waarbij we leden en sympathisanten vergasten op een smakelijke maaltijd en animatie. Oud-gemeenteschool, Veldstraat 50, 9721 Zevegem (De Pinte). Leiding: G. de Meester en L.

- Haevens (natuurkwis). Mee te brengen: schrijf-materiaal. Einde: 23 u. oud-gemeenteschool.
- 14 Aalter.** Wandeling in het Drogengoedbos te Ussel, in samenwerking met het CVN. Vertrek: Drogengoedhoeve om 14.30 u. Leiding: E. Blondia. Mee te brengen: verrekijker.
- 14 Antwerpen-Centrum.** Familiewandeling in de omgeving van het Boshuisje te Zoersel. Trefpunt: Kerk van Halle (Kempen) om 9 u. Einde: omstreeks 16 u.
- 14 Brechtse Heide i.s.m. Voorkempen.** Voormiddagwandeling op Brechtse Heide. W.V.O.-uitstap en belangstellenden. Vertrek: 8.30 u. kruispunt Abdijlaan en Westmallebaan nabij brug 11 te Brecht. Leiding: J. Geyvaerts.
- 14 Brugge.** WVO activiteit: watervogeltelling Roksem. Vertrek: om 9 u. aan de put of om 8.45 u. aan de kerk te St.-Andries. Einde: 11 u.
- 14 Demer en Dijle.** Werkgroep botanie. Vertrek: 8 u. oude kerktoeren te Keerbergen. Leiding: F. de Preter, 015/51 33 75. Einde: 11.30 u.
- 14 Kortrijk.** Dagtocht naar Zeeuws Vlaanderen. Vertrek: Kortrijk Veemarkt, kant Wijngaardstraat om 7.30 u. Leiding: F. Deckers. Mee te brengen: laarzen, verrekijker en picknick.
- 14 Land van Waas-Zuid.** Dagtocht naar de Zandkreekdijk aan de Oosterschelde. Vertrek: 9 u. stadhuis van St.-Niklaas (Grote Markt). Leiding: J. de Laet.
- 14 Mandelstreek.** Daguitstap naar Braakman. Vertrek: Polenplein 8 u. Leiding: P. Desmet, L. Hindrickx en P. Ingelaere. Einde: 18.30 u.
- 14 Mortsel.** Autocartocht naar de Hoge Venen. Vertrek aan het station van OudeGod om 7 u. Schrijf in vóór 4 maart door storting op onze P.R. van 320 -270 of 220 F (zie „Kijker“). Leiding: A. Cuypers en A. Wuyts. Mee te brengen: warme kleding (+ reserve sokken), laarzen, drank.
- 14 Schelde en Leie.** Familiale natuurwandeling te Bachte-Maria-Leerne (Ooidonck). Vertrek: ingang van het kasteel van „Ooidonck“ om 14 u. Leiding: R. en V. de Smet-Lootens. Mee te brengen: laarzen, verrekijker. Einde om 17.15 u.
- 14 Scheldeland.** Medewerking intern. waterwildtelling. Samenkomst: 8.30 u. markt Wetteren.
- 14 De Stern - Zevegem.** Maandwandeling door de Scheldemeersen van Zevegem, een tocht langs het natuurwandelpad. Vertrek: Zevegem-dorp om 9 u. Leiding: V. Geers. Mee te brengen: laarzen, veldkijker, vogelgids en telescoop. Einde: Zevegem-dorp 11.30 u.
- 14 Turnhout.** Ochtendwandeling in 't stadspark (vogelgeluiden). Vertrek: sporthal om 8 u. Leiding: P. Prinsen. Einde: 11 u.
- 14 Westland.** Bezoek aan de Braakman. Vertrek om 7.30 u. Grote Markt, Ieper. Leiding: P. Desmet. Mee te brengen: picknick.
- 19 Westland.** Paddenwandeling in het Heuvelland Nieuwkerk. Vertrek: 19.30 u. Rijselpoort Ieper.
- 20 Bree.** Ledenfeest voor WA en WJ. Inschrijving door betaling op rek. 735-2041396-19 t.n.v. Wielewaal Bree en dit voor 10 maart. In zaal El Toro, Stationswal, Bree. Aanvang 19.30 u. Deelnamedprijs: 160 F/persoon.
- 20 - 21 Demer en Dijle.** Weekend te Cap Gris Nez: vogeltrek. Leiding: M. Silverans en J. Sels, 016/60 29 93.
- 20 Denderland.** Diamontage: Landschappen, bloemen en dieren in diverse biotopen van ons land. 20 u. Cultureel Centrum van Denderleeuw, De Brabanderstraat. Leiding: N. de Meester.
- 20 Mechelen.** Vroege zangers in het Vrijbroekpark. Vertrek: 7 u. hoofdingang van het Vrijbroekpark. Leiding: J. Kiebooms. Einde: 10 u. hoofdingang Park.
- 20 Mortsel.** Wielewaalavond met Prof. Dr. U. Libbrecht over „Natuurbeleving“. Begin 20 u. - Agfa-Gevaert auditorium te Mortsel (Septestraat 27).
- 21 Brechtse Heide i.s.m. Voorkempen.** Vergadering WVO. 10 u. café 't Pleintje, Schilde.
- 21 Brugge.** Voorjaarswandeling in de omgeving Blankenberge-Den Haan met afwisselend de strand-, duin- en polderbiotopen. Vertrek: 13.30 u. hoofdingang station te Brugge. Leiding: D. van Daele en A. Keukeleire. Einde: Den Haan 18 u.
- 21 Gent.** Verdrongen land van Saeftinge. Bustocht o.l.v. E. van Renterghem. Bijeenkomst om 8 u. op het Sint-Pietersplein. 300 F per persoon, kinderen 150 F. Vooraf inschrijven!
- 21 Herentals.** Voormiddaguitstap omgeving Grote Nete te Lier. Vertrek: 8.15 u. markt Herentals; 8.30 u. Lindekens Bouwel. Leiding: P. Thielemans. Einde: rond de middag.
- 21 Kreekenland.** Halve dagtocht naar de Noorddijk. Vertrek: markt te Assenede om 8 u. Leiding: Y. Lammens. Mee te brengen: verrekijker, laarzen. Einde: 12 u.
- 21 Lier.** Wandeling Zoerselbos. Vertrek: 13.30 u. station Lier; 14 u. kerk Zandhoven. Leiding: M. Vandeven. Mee te brengen: verrekijker, stevig schoeisel. Einde: 17 u.
- 21 Maasland.** Voormiddagwandeling door het turfven Opplabbek. Vertrek: 8.30 u. parking Velda - Opplabbek. Leiding: S. Janssen. Mee te brengen: laarzen, regenkleidij, vogelgids en verrekijker. Einde: parking Velda 12 u.
- 21 Middenkust.** Uitstap Nieuwpoort met de wagen. Vertrek: Canadaplain 8 u. Leiding: Luc Boudolf. Einde 12 u.
- 21 Midden-Limburg.** Voorjaarswandeling op Platwijers te Zonhoven. Vertrek: Paalsteen om 9.30 u. Leiding: P. Evers. Einde: 12 u.
- 21 Netevallei.** Boswandeling in OCMW wandelbos „De Averegten“ te Hallaar (Heist o/d Berg). Vertrek: 10 u. grote parking. Leiding: M. Geens. Mee te brengen: stevig schoeisel en verrekijker. Einde: 12 u. vertrekplaats.
- 21 Gewest Noord-Limburg.** Voorjaarsuitstap naar „De Liskes“ te Bergeyk. Vertrek: om 8.30 u. aan de kerk van Lommel Kolonie. Leiding: R. Theuvs. Mee te brengen: laarzen of stevig schoeisel. Einde: 12 u.
- 21 Schelde en Leie.** Vroege lentewandeling in het Muziekbos te Louise-Marie (Ronse). Vertrek: kerk van Louise-Marie om 14 u. Leiding: J. Papignies en A. de Kimpe. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, natuurgidsen. Einde om 17.30 u.
- 21 's Heerenbosch.** Lenteuitstap in de Broeivink. Vertrek: Krobekeshof (biologische hoeve), Dries, Peisegem-Merchtem om 14 u. Leiding: J. Dierickx. Mee te brengen: laarzen en verrekijker.
- 21 Turnhout.** Ochtendwandeling in de Liereman (Korhanen). Vertrek: kerk Oud-Turnhout 6.30 u. Leiding: E. Machiels. Einde: 10 u.
- 21 Westkust.** Bomen en heesters. Vertrek: De Panne - Calmeynbos 14 u. L'Armorial. Leiding: Dr. Dumoulin en G. Note.
- 24 Denderland.** Les in natuurfotografie voor beginners (en anderen). 20 u. 't Apostelken, Albrechtlaan, Aalst. Leiding: A. Kampen.
- 26 Demer en Dijle.** Dia-avond „Vlinders van bij ons“ door G. Wuyts. Vertrek: 20 u. zaaltje van 't Kasteel, Haachtsebaan, Keerbergen. Inkom 20 F, kinderen tot 12 jaar gratis.
- 26 Lier.** Lesavond vogels op Anderstad door H. Janssen. 20 u. clublokaal, Rolwagenstraat 10.
- 26 Gewest Noord-Limburg.** Dia-avond „Wilde Orchideeën“. Auditorium Provinciale School, Duinenstraat 1, Lommel. Aanvang: 20 u. Presentatoren: F. van Roy, F. Kapteyns, T. van den Eijnde.
- 27 Antwerpen-Centrum.** Ledenavond met entente en diareeks. Wijkhuys Elshout, Fortbaan 79, Schoten om 17 u. Prijs: 300 F te storten op P.C. nr. 000-1039985-48 van A. Driessens - Schoten en dit vóór 14 maart.
- 27 Bree.** Jaarlijkse bomenmarkt van 10 u. tot 15 u. Vrijthof Bree.
- 27 Mechelen.** Lezing over „Voorjaarsbloeiërs“ met dia's. Vertrek: 20 u. lokaal Den Halm, Graanmarkt 10, 2800 Mechelen. Door Br. J. de Ruyver.

- 27 Schelde en Leie.** Plantenstudie in het domein „Heynsdaele“. Geen wandeling, wel studie, in het Instituut „Heynsdaele“, Kwaremont, Heynsdaelestraat, om 14 u. Leiding: K. de Waele en J. Papignies. Mee te brengen: plantengidsen Heimans, Heukels, De Langhe + loupe en laarzen. Einde om 17.30 u.
- 28 Bree.** Beheerswerken Stamprooierbroek. Vertrek: 8 u. gemeentehuis Bree; 8.15 u. Staatsbos Molenbeersel.
- 28 Demer en Dijle.** Werkgroep ornithologie. Vertrek: 8 u. oude kerktoeren - Keerbergen. Leiding: J. Sels. Mee te brengen: verrekijker. Einde: 11.30 u.
- 28 Denderland.** Namiddagwandeling in de Schelde-meersen van Uitbergen en Kalken. Vertrek: 14 u. kerk van Uitbergen. Leiding: W. Roggeman en F. Schoeters. Mee te brengen: laarzen en kijker.
- 28 Hageland-Zuiderkempem.** Voormiddaguitstap in de Favorijtes. Vertrek: om 9 u. aan het voormalig gemeentehuis van Varendonk (halfweg Veerle-Zammel). Leiding: L. Berghmans. Mee te brengen: laarzen noodzakelijk.
- 28 Kortrijk.** Morgenwandeling in de streek van Oude-naarde. Vertrek: kerk van Petegem-Oudenaarde om 9 u. Leiding: M. Verstraeten. Mee te brengen: laarzen en kijker.
- 28 Land van Waas-Noord.** Fietsdagtocht: „Oudere krekens: Sint-Eloois-kreek, Pereboomsgat, Grote kreek“. Vertrek: 8 u. kruispunt expresweg en baan Sint-Niklaas-Hulst; 8.30 u. kruispunt expresweg en baan Moerbeke-Koewacht. Mee te brengen: boterhammen, fiets. Einde: 17 u.
- 28 Middenkust.** Uitstap krekens in het Oostendse. Vertrek: Canadaplein 8 u. Leiding: L. Boudolf. Einde: 12 u.
- 28 Mortsel.** Lentewandeling te Sint-Pieters-Rode. In samenwerking met afd. Rupelstreek gaan we terug naar de streek waar vorig jaar de wandeling van de Nat. Natuurbeschermingsdag plaats had. Met eigen wagens vertrekken we te Mortsel om 8 u. aan het station van Oude-God. Leiding: J. Moens. Einde: 18 u.
- 28 Schelde en Leie.** Familiale lentewandeling in de Scheldevallei. Vertrek: Scheldebrug te Gavere om 14 u. Leiding: J. Vanheuverwijn. Mee te brengen: laarzen, verrekijker, natuurgidsen. Einde om 17 u.
- 28 Turnhout.** Ochtendwandeling op den Blijk (vogelgeluiden). Vertrek: Clarissenklooster 8 u. (Heizijde). Leiding: R. de Prins. Einde: 11 u.
- 28 Voorkempem i.s.m. Brechtse Heide.** Tocht Kreekrak en omgeving. Eigens wagens. Vertrek: 8.30 u. kerk van 's Gravenwezel. Leiding: M. Couwels.
- 29 Scheldeland.** Organisatieavond voor de inventarisatie van planten in onze regio. Parochiehuys „t Veer“ te Schellebelle om 20 u. Leiding: J. van Stiegel.

APRIL

- 2 Netevallei.** 6de Neteling (lokaal open voor lezen, info, praatje, drankje enz). 19.30 u. lokaal (oud-gemeentehuis Hallaar).
- 2 Westland.** W.Vl. folklore- en vogelgeluiden. 20 u. jeugdheem Westouterik, Westouter.
- 3 Middenkust.** Uitstap krekens in het Oostendse per fiets. Vertr.: Canadapl. 8.30 u. Leiding: Deknock. Einde: 12 u.
- 3 Schelde en Leie.** Fiets en wandeltocht langsheen de Leie. Vertrek: kerk Deinze-Centrum om 14 u. Leiding: W. Packet. Mee te brengen: gidsen, verrekijker, laarzen. Einde: 17.30 u.
- 4 Denderland.** Voormiddagwandeling in het Molsbroek te Lokeren. Vertrek: 8 u. ingang reservaat, Molsbergenstraat, Lokeren. Leiding: R. Vanderpoorten.
- 4 Kortrijk.** Een voormiddag in de Vlaamse Ardennen. Vertrek: Avelgem parking, hoek Doornikstraat-Leopoldstraat om 8.15 u. Leiding: M. Verstraeten. Mee te brengen: laarzen, kijker.
- 4 Land van Waas-Zuid.** Tocht naar Steendorp (het fort

en omgeving) (Vledermuizen!). Vertrek: 13.30 u. stadhuis van Sint-Niklaas (Grote Markt). Leiding: J. de Laet.

- 4 Middenkust.** Fietsuitstap. Weiden van Gistel. Vertrek: Snaaskerkebrug (Torhoutsebaan) 9 u. Leiding: P. Tavernier. Einde: 12 u.
- 4 Schelde en Leie.** Familiale natuurwandeling met aandacht voor de voorjaarsbloeiers te Nokere. Vertrek: kerk Nokere om 14 u. stipt. Leiding: L. Kinds. Mee te brengen: laarzen, flora, verrekijker. Einde: 17 u.
- 4 Turnhout.** Fietsuitstap noorden van Turnhout. Vertrek: Theobalduskapel 9 u. Leiding: W. Dings. Mee te brengen: knapzak, drank en laarzen. Einde: 15 u.
- 4 W.J. Voorkempem.** Fietstocht Brechtse Heide. Vertrek: 13.30 u. kerk Schilde-dorp; 14 u. Brecht-Centrum; 14.15 u. Jack Aerts.

DATA VAN DE BEZOEKEN AAN DE NATUURRESERVATEN

Elk bezoek geldt tevens als uitstap van de plaatselijke afdeling.

De data en inlichtingen zullen elke maand in de werkalender herhaald worden. De conservators die zelf geen datum inzonden, kunnen hierbij nota nemen van de gekozen dag. Zo zij die dag belet zijn, zorgen zij voor een vervanger.

6 maart: Itterbeek en Netevallei. Leiding: R. Selderslaghs. Vertrek om 13.30 u. aan de Zimmertoren te Lier. Laarzen gewenst.

4 april: Pelgrimhof Leiding: F. de Preter Samenkomst: Sierschouwen de Backer (weg Heist-Mechelen) om 10 u. Einde om 12 u.

10 april: Tallaerthof. Leiding: Y. Peeters. Samenkomst om 14 uur aan het station te Lier of om 14.15 u. aan de ingang van de dreef van het Tallaerthof. Stevig schoeisel.

12 april: De Korhaan en De Liereman. Leiding: W. Paulussen en G. Luyts. Bijeenkomst aan de kerk van Oud-Turnhout om 10 u. Knapzak, drank en laarzen.

18 april: Congresuitstap aan Mariahof. Leiding: J. Faassen. Samenkomst om 10 u. aan het gemeentehuis van Bree. Laarzen gewenst.

18 april: Terlamen Leiding: J. Evers en K. Borgs Verzameling om 9 u. bij het boswachtershuis tegenover het kasteel van Terlamen (Zolder). Terug rond 12 u. Laarzen gewenst.

25 april: De Riebos. Leiding: G. Jannis. Samenkomst om 9 u., Statiestraat 89, Lommel. Knapzak, drank en laarzen.

25 april: Herckenrode Bossen Leiding: R. Jacobs. Verzameling om 9 u. aan zaal Kermeta (kerk) te Kermt. Einde rond 12 u. Laarzen gewenst.

1 mei: Nico de Boevé-reservaat. Leiding: M. Janssens. Samenkomst om 14.30 u. op de parking van de veiling te Kampenhout-Sas. (op de baan Leuven-Mechelen). Laarzen gewenst.

1 mei: Lozere. Leiding: W. Latte en A. de Kimpe. Samenkomst aan de kerk te Lozere, Huise, te 14 u. Einde rond 17 u. Goed schoeisel.

1 mei: Groot-Asdonk-De Schans. Leiding: J. van Damme. Samenkomst om 14 u. aan de kerk van Engsbergen-Tessenderlo. Einde: 17 u.. Laarzen gewenst.

2 mei: Perk. Leiding: P. Herroelen. Samenkomst om 8.30 u. aan de kerk te Perk (Tervu.ssteenweg). Einde van de uitstap om 12 u. Laarzen gewenst.

2 mei: Dijleboorden-Muizenhoek. Samenkomst om 9 u. aan de Nova-toren. Leiding: H. Carpentier en F. Meys.

Rozendaal Samenkomst om 14 u. aan de hoofdingang. Leiding: A. de Weerd.

2 mei: Ter Donck. Leiding: M. Jeurissen en L. Daemen. Verzameling om 9 u. aan de firma Jeurcloo, Beringensteinweg, Zonhoven. Einde rond 12 u. Laarzen gewenst.

2 mei: Maasdalbos en De Warande. Leiding: V. Verdickt. Trefpunt: Maasdalstraat 75 te Essenbeek-Halle om 9.45 u. In de namiddag bezoek aan het Hallerbos (boshyacinten in bloei). Knapzak kan verbruikt worden in „De Rode Tichel”, Maasdalstraat.

9 mei: Kooldries + Maatjes. Leiding: J. Cox en A. Ligtoet. Vertrek met eigen wagens aan de Toverfluit te Halle-Kempen om 8.30 u., of om 8.50 u. aan de kerk van Wuustwezel. Einde van de wandeling rond 11.30 u. Picknick in de Kooldries. Namiddag om 13 u.: bezoek aan de Kooldries. Laarzen noodzakelijk.

16 mei: 't Zomerklokje. Leiding: L. van den Broeck. Vertrek om 13.45 u. aan het station en om 14 u. aan de ingang van C.B.R.

16 mei: Kravaalsbos. Leiding: N. de Meester Samenkomst om 8 u. aan de kerk te Mazenzele (langs de steenweg Asse-Dendermonde)

16 mei: Hoost Schaever en Jongensstad. Leiding: W. van den Hemel. Vertrek om 8 uur op de parking restaurant „Hof ter Beke”, Beekstraat, Drongen.

16 mei: Gellenberg. Leiding: Notaris Halfants. Samenkomst om 9 u. in het reservaat, Gellenbergstraat 43, Lubbeek.

16 mei: Berkenbosbeek. Leiding: H. Maes en P. Landewald Janssen. Samenkomst om 9 uur aan het gemeentehuis te Zolder; Einde rond 12 u. Laarzen vereist.

21 mei: Meylandt. Leiding: G. Snoeckx. Verzameling om 20.30 u. aan het kasteel van Meylandt (Heusden Limburg). Einde rond 23 u. Laarzen gewenst.

23 mei: De Tikkebroeken. Leiding: M. Smets. Samenkomst om 9 u. aan het gemeentehuis van Oud-Turnhout. Knapzak, drank en laarzen.

29 mei: Lintse bossen. Leiding: M. van Weert Samenkomst om 14 u. aan het station van Lier. Verplaatsing met eigen wagens. Laarzen noodzakelijk.

31 mei: Wijvenheide. Leiding: C. Onkelinx. Verzameling om 8 u. op de parking van de zwemgelegenheid Heidestrand, langs de weg Bolderberg-Zonhoven. Einde: rond 12 u. Laarzen gewenst.

Leiding: R. de Prins. Samenkomst om 19 u. aan het gemeentehuis te Poppel Nachtzwaluw- en uilenuitstap.

6 juni: Kolberg. Leiding: L. Cuypers en R. Jacobs. Verzameling om 9 u. bij het begin van de Massinweg, aan de voet van de oprit van de brug over het Albertkanaal te Stokrooi. Einde rond 12 u. Laarzen gewenst.

13 juni: Jagersborg. Leiding: H. Geerinck en G. Pex Bijeenkomst aan het chalet op de baan Neeroeteren naar Maaseik om 10 u. Knapzak, drank en laarzen.

13 juni: Boutersem. Leiding: J. Claes. Samenkomst om 14 u. aan het station te Lier of om 14.30 u. aan de toegangspoort tot het Hof van Boutersem op de wegomleiding van Zandhoven. Stevig schoeisel.

20 juni: Vlassenbroek. Leiding: F. van de Voorde. Samenkomst aan de kerk van Vlassenbroek om 14 u. Laarzen gewenst.

20 juni: Vilain XIII. Leiding: M. Custers en G. Pex. Bijeenkomst aan het kasteel van Leut om 9.30 u.

20 juni: Het Panneweel en Het Rietland. Leiding: A. Clement. Vertrek om 14 u. aan café Groenendijk te St. Gillis-Waas.

27 juni: Kelchterhoef. Leiding: S. en E. Bloemen-Rekkers. Samenkomst aan de Kasteelhoeve (weg Houthalen-Zwartberg) om 9 u. Einde rond 12 u. Laarzen gewenst.

27 juni: Biezenhoed. Leiding: V. Verdonck. Samenkomst om 8 u. ten huize van de conservator, Geelse baan 117 te Vorst-Kempem. Knapzak, drank en laarzen.

22 augustus: De Goren. Leiding: M. Geens. Vertrek om 9.30 u. aan de „Molen van Bruggeneinde” (langs de weg Heist-op-den-Berg - Hulshout).

17 oktober: Mushaagbos. Leiding: E. Voorspoels. Samenkomst om 14 u. aan café De Draaiboom. Terug omstreeks 17 u. Laarzen gewenst.

19 december: Frans Segers-uitstap. Leiding: W. Paulussen en G. Luyts. Samenkomst aan de kerk van Oud-Turnhout om 10.30 u. Knapzak, drank en laarzen.

LANDSCHAPPEN IN VLAANDEREN VROEGER EN NU, L. Vanhecke, G. Charlier en L. Verelst.

Aanvullend bij de boekbespreking verschenen in De Wielewaal van januari 1982, pag. 48, moet vermeld worden dat het besproken werk ook kan besteld worden bij de Nationale Plantentuin van België, Domein van Bouchout, 1860 Meise, door storting van 580 F op rek.nr. 000-0265524-35. Groepsbestellingen vanaf 10 ex. krijgen 10 % reductie. Boekhandelaars bekomen 20 % reductie op bestellingen van minder dan 10 ex. en 30 % bij afname van minstens 10 ex. en meer.

ZONDAG, 18 APRIL 1982: CONGRESUITSTAP

10.00 u.: samenkomst aan het gemeentehuis van Bree. 10.30 u.: vertrek vanaf Woutershof naar de percelen, waar beheerswerken uitgevoerd worden.

12.30 u.: koffie of thee bij eigen menu te Woutershof. Daarna terug met auto's.

13.30 u.: uitstap naar het O.S.C. Mariahof te Beek-Bree. Einde omstreek 16 u.

ZATERDAG, 8 MEI 1982: DAG VAN DE CONSERVATORS

8.45 u.: Verzameling op de parking voor de ingang van de camping „Het Heidestrand” langs de weg Bolderberg - Zonhoven.

9.00 u. tot 12 u.: Wandeling in het reservaat Wijvenheide onder de leiding van de conservator C. Onkelinx.

12.00 u.: Middagmaal in het restaurant Zonnehof, Heuven, Zonhoven.

14.00 u.: Voordracht door de heer Berten over het beheer van heideterreinen (soorten heiden, actief en passief beheer, intensiviteit en periodiciteit, technieken, werktuigen, kosten).

15.00 u.: Koffiepauze.

15.30 u.: Voordracht door de heer Gabriëls over bossen op vruchtbare gronden (vegetatie, biotopen, eventuele akties van De Wielewaal).

Na elke voordracht is er gelegenheid tot vragen stellen. 17.00 u.: Einde.

Al de conservators en de leden van NWG Natuurbehoud zijn uitgenodigd.

FENOLOGIE: DRINGENDE OPROEP TOT MEDEWERKING

Van elke vogelsoort die 's winters virtueel afwezig is, doch die wel een voorjaars trek vertoont in onze streken, dient de eerste en de tweede waarneming, en van de echte zomergasten bij benadering de datum waarop de soort algemeen aanwezig is, genoteerd te worden op een speciaal deelnemingsformulier. Daar het laatste fenologieverslag (zie elders in dit nummer) het seizoen 1978 betreft, wordt aan de deelnemers gevraagd, naast die van 1982, ook hun gegevens van de seizoenen 1979, 1980 en 1981 in te sturen.

Tot op heden reageerden slechts een zeer klein aantal Wielewalers op onze oproep. Moeten we hieruit besluiten dat slechts een gering percentage ornithologen hun waarnemingen noteren of ter beschikking willen stellen voor verdere verwerking?

Wij verzoeken nogmaals dringend uw gegevens (lieft op individuele basis, dus geen uitgewerkt streekoverzicht van meerdere waarnemers) te sturen naar onderstaand adres. Formulieren zijn te verkrijgen op eenvoudige aanvraag.

G. Rappé, Cootveld 3, 9131 Beervelde.

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
29/12	16		3		3561	343	2				175	141				309	
31/12	4	1	1		4738	212		1	1		128	93	4			277	
04/01	16		10		3682	173				1	234	124	1			355	2
08/01	15		5		3123	139			1		165	124	3			400	
16/01	13		12		3974	80					157	144	3			319	
22/01	16		7		2983	72				7	116	110	5			317	5
28/01	13		3		2052	22				6	108	103	3			459	
30/01	12	1	1		3228	130					164	129	8			124	
04/02	14		10		2555	107		3			219	142				181	
11/02	13				1195	25		1			45	19	6			249	
13/02	8	1	3		1776	47					50	23	3			321	
18/02	20		1		1551	48					65	21	4			246	
25/02	19		6		695	24		1			25	21	3			158	2
04/03	27		2		447	30	2	1	5		16	24	2			171	10
13/03	38				225	15	8				14	10	2			124	6
25/03	52		1		58	6					1	11	2			75	
06/04	34				42	6	6			7						41	
09/04	33				15	8							2			11	

1977/1978

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
17/09	17		29	1	83				6		14	18				36	
19/09	24		9		120			1	6		16	29				32	8
23/09	21		18		58				2		8	21				41	12
28/09	17	1	20		112						15	30				61	
01/10	19		5		120						14	32				49	14
08/10	21	1	9		344						19	51				52	25
15/10	15	1			256						62	60				45	
23/10	19	6	24		778	7				5	34	74				86	1
02/11	11	1	18		372					3	39	55				90	10
04/11	15	1	18		691	38				3	39	59				98	15
11/11	12	1	7		997	44				5	40	23				121	
12/11	11		10		904	73	2	3		7	28	64	4		3	98	3
13/11	20	1	7		624	42	2			12	48	106	3			106	
19/11	30	1	2		635	23	2			1	43	130			7	115	
20/11	20	1	16	1	771	40					62	116	2			147	8
26/11	54	2	4		1197	8		3		2	75	128	5			181	
27/11	44	2	9		2337	87	3	1		1	137	150				148	
03/12	30	2	8		754	25					143	78				199	6
04/12	29	2	4		1214	117					125	104				273	10
10/12	43	1	4		1991	61			2	3	74	88	3			289	
17/12	36	1	3		1188	101				1	73	113	1			302	
18/12	32	1	4		2368	134		1	1	5	82	84	4			298	1
22/12	30	1	2		1449	90					73	80				298	
24/12	32		11		1417	45	1				27	68	1			334	
26/12	33	2	6		2417	42		2		2	72	80				433	
29/12	22	1	3		2153	37				1	76	95	2			343	
31/12	27	6	5		1997	5		2		1	75	112	2			211	

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
02/01	36	1	4		2164	110		2	1		66	78				317	
04/01	31	2	7		1368	78			1	3	97	95	7			384	
07/01	41	1	3		2920	75					106	80	1			405	
08/01	48	3	6		2456	71		2			112	91	5	2		442	
15/01	46	3	6		1817	15					63	78	3			277	9
21/01	37	1	3		1293	64					69	98	3			231	
22/01	53		6		2235	39				1	50	116	4			378	
28/01	35	3	2		1072	32					35	74	2			303	
02/02	30		2		112	2					36	53	6			225	
05/02	46				402	101				2	68	70	4			140	
11/02	42	1	2		935	118			1	2	56	97				140	
12/02	26		6		2975	131	2		1	5	94	109	6			275	
18/02	1	1	16		730	47			1		205	140	5		1	261	
19/02	5		4		920	56					154	98			1	228	
25/02	16		2		274	58					124	50				206	
03/03	29		4		87	29					36	18	3			143	2
05/03	23		9		45	29					35	23				123	
11/03	21	1	1		42	30					6	29	3			65	
19/03	29				51	36	1				1					43	

1978/1979

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
05/09	9		6		67	2					3	10				33	
21/09	4		3		30						4	21				28	
28/09	7		4		130	5					1	25				24	
30/09	2	1			179	20					12	36				29	
07/10	6		4		250	15					19	48				18	
14/10	6	6	11		221	25					16	67				33	2
21/10	8	1	5		668						11	97	1			71	
28/10	3	1	5		523		2			1	22	60				88	
05/11	5	2	4		805	3		1			57	75	4			90	
12/11	10	3	4		821	6	3				40	97	3			143	
19/11	4	2			752	41				3	64	103	3			165	
25/11	2	1	5		790	24	2	6		1	61	90	3			X	
26/11	4		3		865	32	5	14		2	53	110	1			123	X
02/12	11		1		532	125		4	3		96	122	1			88	
10/12	11		6		2242	88		7		2	134	134	1			405	
16/12 (VM)	13	3	1		1558	35		6	1		62	104	3			338	
16/12 (NM)	6		2		1590						69	108				496	
17/12	16	2			1344	12	1	22		1	156	117	2	2		481	
22/12	11	1	1		1980	93		20			152	130	1			X	
24/12	11	1			8845	80		4			172	178	3			324	
25/12	11	1			768	79		3			153	154			1	X	
26/12	13		2		1240	30	2	2	6	2	135	141	1		2	X	
29/12	11	1	4		1020	5		19			57	149			1	358	
31/12	12	1			775	90			1		88	184	1			310	
01/01	10	1			2515	135		4	1		163	202	3		8	280	
03/01	4	1	14		2320	90		3	1		161	117	4		12	410	

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
04/01	3	1	1		2315	45					105	126				190	
05/01		1	2		X	X					91	112	1		17	X	
06/01	5	1	3		1810	140					X	X		19	7	X	
07/01	1		4		2525	280					35	140		6		X	
13/01	2		2		2897	140					18	154	1	9	2	40	
27/01	1		2	3	495						43	174		9	11	75	
03/02	1		2		1318	90					39	146	1	18	9	130	
04/02	1		3		2135	150		2			96	188		23	4	88	
17/02	1		4		500						120	177	1	21	3	40	
24/02	11		3		330	22					61	156	1	15		66	
03/03	16				352	85				2	72	178	2	13	2	85	
10/03	8		1		173	76					30	23	3	2		36	
17/03	10				301	5			6		1	15	2	4		24	
24/03	14				30	5						11		1			
01/04	9				19						5	15	1			16	

1979/1980

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
13/10			5		168						9	48				112	
27/10	5	1	3		270	25				1	13	62				199	4
03/11	1		8	1	390						16	50	5			40	
18/11	1		6	3	1342	54	5		1	1	33	97				248	X
01/12	6		1		731	50					21	78		1		X	
09/12	4				1845	46					111	143	1			X	X
10/12	2	1	7		1181	1					38	103	5			X	
22/12	4		2		578	36					134	129	1			X	
06/01	7	1	1		1600						130	80	4	1		X	
14/01	7		7		6100	170					120	195		3	1	390	
09/02	2				834	6					12	42				X	
17/02	7	1	1		171	15					8	31	1			18	

1980/1981

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
20/09	5		10		150							13				50	
28/09	8				25							38				95	
05/10	9		4		36	43						25				80	
12/10	14	2	15		366	10	3		1		37	31				155	
18/10	9		2		202	1	3				9	94				129	
25/10	8	2	8		470	3					11	78				X	
02/11	8	2			1674	65	5	2			44	82	4			304	
08/11	18		1	2	1125	24					43	91		5		495	
10/11	9	2		1	1315	87					22	70		8		735	X
11/11	22		3		550	16					43	82	4	6		X	
16/11	12				903	15				2	23	94	2	5		711	
17/11	6		3		868	15					57	32	4	5		X	
23/11	10				858						X	63	2			X	

	FT	DA	BR	AS	WE	WT	SE	KR	PS	SM	TE	KE	BD	GZ	NN	MK	WH
24/11	12		2		725	7					62	111				X	X
29/11	13				907					1	71	76		1		438	12
30/11	20		1		1330	147	17				91	68		2		451	
02/12	15		2		1722	6	2				X	45			1	340	
08/12	27	2	3		1560	49					36	75	3		1	534	
13/12	24				3240	45					48	70	2	1	2	650	
23/12	19		1		2283			3			53	52			1	X	13
29/12	24	1	2		2220	55					67	58	2		1	549	
04/01	26	2	7		1245	27					66	91	1			431	
05/01	17		4		1630	38					45	87	2			431	
11/01	22				2256	28					65	49	5	1		363	
18/01	32		1		2941	15					68	91	9	1	1	410	
24/01	3	3	3		1651	25					13	51	1	5		471	18
02/02	10		6		1775	28					26	62	3	3	1	419	
09/02	10	1	1		956	5	4		12		32	59	1	5		416	
14/02	24	4			1863	80					48	64		1	1	319	9
15/02	33	2			1277	70					84	154	1	6	4	394	12
21/02	36	3	6		1435	62					46	57			2	357	8
23/02	38		2		671	132					77	137	3	2	5	339	X
27/02	34				889	15					51	57		6	3	267	
02/03	24	3	2		469	8					69	21	4	3		344	
09/03	12	2	1		185	24					34	31	2	6		210	14
15/03	13	2			273	10	11				9	20	4	6		201	
20/03	22	1			22		20				5	28	7			147	X
27/03	36				8	22						12	4			96	
04/04	26	2			12	1					10	10	2			67	
12/04	22	1	2		19							12	2			44	X

Een troepje Wilde Eenden op één der strandjes aan de Grote Zandput

	1976/1977						1977/1978						1978/1979						1979/1980						1980/1981					
	O	N	D	J	F	M	O	N	D	J	F	M	O	N	D	J	F	M	O	N	D	J	F	M	O	N	D	J	F	M
n	0	4	7	6	5	3	3	9	10	8	7	4	4	5	8	5	5	4	2	2	4	2	2	0	3	9	4	5	7	5
Vercammen I	1						2,7	1,4	1,8	1		4,5	2,2	1,2	1,7			1,2		0,5	0,5		1,5		1	0,4				2,5
Vercammen II		0,1	0,3	0,2	5			0,2	0,5	0,5	1,7	0,2						0,2												
Warande							0,3						0,7	1,2				0,7	0,5						5	2,2	0,5	0,6	0,6	4,4
Miramar	2,2	15,8	7,5	4,6	11,3		1	4,7	10,2	17,6	7,3	4,5		1	4,7	0,8		1,5			2,5		1		3,3	8,2	21,5	19	25,4	9
Grote Zandput	0,2	3,7	1,5	0,2	3,3		0,3	2	0,6	0,6	1,1	4,5			0,6	2	0,2	0,7	1		0,2				0,3			0,2	0,7	1,6
Plas Leblanc	12,5	7	2,1	6	10,3		7,6	6,9	15,9	17,7	11,1	6,2	0,5	0,4	4,4	1,4	0,4	3,7	1	0,5	0,5	4,5	1,5		0,3	0,7	0,5	0,2	0,1	0,6
Meergoor	0,7	0,1	0,8	1,6	4,3		3,7	3,3	2,1	2,7	1,3	1,7		0,6	0,2			0,4								0,2				2,6
Kanaalplas	0,7	1	1,5	2,2	3,3		4,3	2,8	0,3	0,9	1,3	1,7	1	0,8			1,2	0,2							0,3	0,3	0,7		1,1	0,6

Tabel I: evolutie van de gemiddelde maandelijkse aantallen Futen (n = aantal teldagen) op de verschillende zandputten vanaf de winter 1976/1977 tot en met de winter 1980/1981.

Vercammen I									1,4						0,5						0,2				1	3,8	5,5				
Warande	1,5	2												4,8					0,5	2,2					1,7				0,6		
Miramar	1,7	26,3	20						1,1	7,6			1	3,6	0,4					0,5	3,2						1,1	3,5	1,8		
Grote Zandput	21,7	24,7	26				25,6	6,2	9,3	0,7	18,7		8,5	8,8	28,5	12,8	3,4	1	2	5,5	22				0,3	4,3		7,4	1,3		
Plas Leblanc	19	68	115,6	84,6	4,4		1,3	36,5	49,3	66,4	70,8	9,5	0,5	36,2	79,2	78,6	77	24,5	1,5		32	125					13,2	36,7	29,8	34,7	9
Meergoor			0,8	5,2			4,3	9,5	13,3	5,2	9,3	7,2	2,7	3,6	4,2			1,2	9,5	17	19,3		10		24,3	29,2	14	11	5,4	14,4	

Tabel II: evolutie van de gemiddelde maandelijkse aantallen Tafeleenden (n = aantal teldagen) op de verschillende zandputten vanaf de winter 1976/1977 tot en met de winter 1980/1981.

Vercammen I	2,7	10	4,3	2,2	0,6		0,3	4,2	14,9	15,7	6,4		7,7	2	3			7,5		32,5	31,7		5		43,3	20,9	5,2	4	12,8	3,4
Warande										0,7			9,5	30,6	10,7			2,2	8						1	0,2		0,8		0,2
Miramar	10,7	10,7	0,2						1,3	0,7		2		1,4	2,1	0,6			2,5		0,5				0,3	1,7	15,5	7,2	2,7	1,4
Plas Van As	1,5							1,1	1,3	0,3	1,6		0,5	13,5		0,4			9,5		1,2		1			2,5	1			2,4
Schansput																										7,3	8	15,6		
Grote Zandput	38,2	12,6	20				19	0,6	2	0,1	12,4		5,7	0,4	1,2	6			8,5		16,2							10,8		
Plas Leblanc	17,7	82,7	86,5	39,4	5,2		39,3	82,6	59,4	57,2	59,7	0,7	20,2	65	115	173,2	162	43,2	36,5	29	49,7	137	3,5		8,6	15,6	8,5	2,4	8,4	
Meergoor			3,1	7,6	1		3,3	8	10,8	9,6	5,7	0,7	8,7	4	2			3,7	19	12	6		25,1		8,6	15,5	8,5	34	8,4	16,4

Tabel III: evolutie van de gemiddelde maandelijkse aantallen Kuifeenden (n = aantal teldagen) op de verschillende zandputten vanaf de winter 1976/1977 tot en met de winter 1980/1981.

Gedragen vrouwtjes Witgesterde Blauwborst, *Luscinia svecica cyanecula*, zich anders in het broedgebied dan mannetjes?

door Rogier de Fraine

Uit de vanglijsten van de Ringgroep Demervallei tussen 1964-1981 komt één constante zeer duidelijk naar voor i.v.m. de Witgesterde Blauwborst, *Luscinia svecica cyanecula*: op 119 adulte broedvogels die in de Demervallei werden geringd waren er slechts 22 ♀♀ (of 19%). Dit lage aantal in vergelijking met het aantal ♂♂, heeft er ons toe aangezet om een onderzoek te doen naar de mogelijke oorzaken van deze ongewone verhouding tussen de twee geslachten in het broedareaal.

1.0. Waar het begonnen is

Zonder afbreuk te willen doen aan de bevindingen van heel wat ornithologen die zich met de Witgesterde Blauwborst op het terrein hebben beziggehouden, bekijken we de naakte cijfertaal. De aanwezigheid van Witgesterde Blauwborsten in de Demervallei (1964-1981) werd aldus vastgesteld:

	apr	mei	jun	jul	aug	sep	tot.
aantal ♂♂	15	50	23	3	5	1	97
aantal ♀♀	3	7	8	2	2	—	22

Hieruit halen we de volgende besluiten:

1. Slechts 1/5 van de adulte vogels die vastgesteld werden zijn ♀♀.
2. ♀♀ werden overwegend in mei-juni vastgesteld (15/22), ♂♂ overwegend in mei (50/97). Ook de bezetting van het broedgebied geeft dezelfde vangsten:

Voorkomen in het broedgebied 1966-1981

plaats	♂♂	♀♀
Averbode	95	20
Herselt	1	—
Messelbroek	2	2
Testelt	5	—
Zichem	17	4

In deze tabel werd rekening gehouden met alle vangsten (ook deze ter plaatse). Het resultaat is echter even in het oogspringend: 120 ♂♂ tegenover 26 ♀♀ (78% ♂♂ tegenover 22% ♀♀) werden er vastgesteld. Het ♀ blijft dus een „onderbezette” vogel, ook in de broedbiotoop.

2.0. Gedrag

Deze „onderbezetting” moet zijn gronden hebben. De enige manier om dit te weten te komen

was na te gaan hoe het ♀ zich gedraagt in het biotoop en op een zodanige manier dat ze grotendeels uit onze mistnetten kon wegblijven. In de literatuur wordt op dit probleem nauwelijks ingegaan: blijkbaar gaan de meeste onderzoekers ervan uit dat de beide geslachten in hun biotoop eenzelfde gedrag hebben. Voor zover bekend werd dit slechts vastgesteld bij Blauwborsten in Spanje zonder dat hiervoor een verklaring werd gevonden (Corley Smith & Bernis, 1956). Volgens onze bevindingen verschilt het gedrag van het ♀ Witgesterde Blauwborst in hoge mate met dit van het ♂.

Het loont dan ook de moeite het gedrag van het ♀ te volgen vanaf haar aankomst in het broedgebied totdat ze naar het overwinteringsgebied vertrekt.

2.1. Aankomst

Het is niet met zekerheid uit te maken of het ♀ gelijktijdig met het ♂ aankomt: er is weinig vergelijkingsmateriaal voor handen, vooral door het ontbreken van vangsten van ♀♀. Slechts één gegeven: op 8 april 1978 werden te Averbode 1 ♀ en 2 ♂♂ gevangen. De overige aprilgegevens zijn ook uit 1978, en wel op 18 april 1978 en 26 april 1978. Toch is het opvallend dat reeds bij de aankomst er een essentieel verschil bestaat met het vangen van meer ♂♂ dan ♀♀ (april: 15 ♂♂ en 3 ♀♀ vastgesteld).

Verheyen (1948) neemt aan dat de beide geslachten bijna gelijktijdig in het broedgebied worden vastgesteld.

Het zou echter goed kunnen zijn dat de ♀♀ iets later verschijnen dan de ♂♂ vooral omdat nu de stelling meer veld wint dat de ♀♀ meer zuidelijk zouden overwinteren dan de ♂♂. Een van onze ♀♀ werd in de winter in Marokko vastgesteld (Voedertafel voor Ringers 1981 (1): 14), terwijl we een ♂ hebben gecontroleerd dat in Spanje was geringd, en Zuid-Spanje ook de overwinteringsplaats is van de meeste Blauwborsten (Lippens en Wille 1972; Zink 1975).

2.2. Broedperiode

De broedperiode loopt van april tot in juli (Lippens en Wille 1972); in de Demervallei zijn er twee broedsels per jaar (Peeters 1979). In de biotoop zingt het ♂, ook en zelfs opvallend wanneer het ♀ aan het broeden is (Schmidt 1974).

Het nest wordt door het ♀ alleen gebouwd, terwijl het ♂ baltst en zingt; de nestbouw duurt 3 à 4

dagen. Het nestmateriaal dat het ♀ verzamelt wordt gewoonlijk in de nabije omgeving van de nestplaats gezocht, dikwijls 2-3 meter hiervan verwijderd. Bij het bouwen van het nest vliegt het ♀ zelden direct naar de nestplaats; dikwijls wordt een gedeelte langs de grond afgelegd (Schmidt 1974).

Concreet betekent dit dat het ♀ in de nabije omgeving van de nestplaats leeft, overwegend op de grond. De kans zulk een vogel te vangen is dan ook heel miniem en gebeurt alleen als de mistnetten heel dicht bij de nestplaats staan. Daarenboven is het heel goed mogelijk dat het ♀, dat regelmatig op de grond naar voedsel zoekt gewoon *onder* de netten doorloopt.

Het ♂ daarentegen zingt vanop een hoogte en zal ofwel om voedsel te zoeken ofwel om indringers te verjagen of te misleiden geregeld vliegen. De kans dat het ♂ wordt gevangen is dan ook veel groter.

De broedperiode duurt 13-14 dagen; het ♀ broedt alleen, hoewel bij de Witgesterde Blauwborst zou vastgesteld zijn dat het ♂ het ♀ tijdens de middag zou aflossen (Schmidt 1974).

Het ♂ en het ♀ voederen de jongen; het voedsel wordt enkele honderden meters ver gezocht (Peeters 1979), 40-60 meter in Hongarije en tot 180 meter in Spanje (Schmidt 1974). Het nest wordt regelmatig te voet bereikt (Schmidt 1974). De enige keer dat het ♀ in het „openbaar” treedt is tijdens de verzorging van de jongen. De vangstcijfers liegen er niet om: in mei-juni werden 15 (van de 22) ♀♀ geringd.

2.3. Naverzorging der jongen

Nadat de jongen het nest verlaten hebben gebeurt de naverzorging doorgaans door de ♂♂. In een uitgestrekt rietveld te Zichem konden wij op 14 juni 1981 4 ♂♂ en 8 eerstejaars ringen. Op dat ogenblik waren de ♀♀ bezig aan het tweede broedsel dat, zoals hoger beschreven, bijna uitsluitend door hen wordt afgewerkt (nestbouw, eileg, broeden). In dit licht is het dan ook goed te verklaren dat er in dat rietveld geen ♀♀ geringd werden.

Na het tweede broedsel (op 22 juli 1980 werd nog een ♀ met broedvlek gevangen) begint bijna onmiddellijk de ruiperiode die zich situeert vanaf half juli tot in september (Herroelen *et al.*, 1970). Adulte vogels maken een volledige rui door zodat de beide geslachten gedurende een bepaalde periode niet kunnen vliegen. Het ♀ ruit naar alle waarschijnlijkheid in de nabije omgeving van de nestplaats en zal na het beëindigen ervan het broedgebied verlaten. Dit gebeurt vermoedelijk in de eerste decade van augustus (laatste: 6 augustus 1978, Zichem).

Het is ook tekenend dat in juli en augustus telkens slechts 2 ♀♀ werden geringd.

Het ♂ blijft langer in de omgeving tot begin september (laatste: 7 september 1975, Averbode).

3.0. Besluit

Het ♀ Witgesterde Blauwborst leeft in het broedgebied op een zeer verborgen wijze; in tegenstelling tot het ♂ blijft het ♀ heel de broeden ruiperiode in de nabije omgeving van de nestplaats. Naar alle waarschijnlijkheid leeft het ♀ Blauwborst bijna uitsluitend op de grond en is er slechts kans haar vliegend waar te nemen bij het voederen van de jongen op het nest. Dit is voor ons de enige reden waarom slechts 19 % van de adulte Witgesterde Blauwborsten die de ringgroep kon ringen ♀♀ waren.

Dankwoord

Dank aan Paul Herroelen en Jan Peeters voor het kritisch lezen van de tekst en het verstrekken van nuttige literatuurgegevens.

Bibliografie

- Corley Smith, T. en F. Bernis. 1956. Sobre el pechiazul (*Luscinia svecica*) y especialmente su poblacion Iberica. *Ardeola* 3: 111-125.
- Herroelen, P., L. de Meersman en P. van der Meiren, 1970. *Zangvogels in de hand*, deel II. Melsbroek, Vogelringstation Terlinden.
- Lippens, L. en H. Wille, 1972. *Atlas van de Vogels in België en West-Europa*. Tielt, Lannoo.
- Peeters, J. 1979. De Witsterblauwborst (*Luscinia svecica cyaneola*), in de Demervallei. *Veldornitologisch Tijdschrift* 2: 122-128.
- Schmidt, E. 1974. *Das Blauehlchen*. Wittenberg Lutherstadt, A. Ziemsen Verlag.
- Verheyen, R. 1948. *De zangvogels van België*. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.
- Zink, G. 1975. *Der Zug europäischer Singvögel*, 2. Lieferung. Möggingen.

Samenvatting

Tijdens de periode dat de ♀♀ Witgesterde Blauwborst, *Luscinia svecica cyaneola*, in het broedgebied van de Demervallei verblijven, leven deze bijna uitsluitend op de grond. De kans ♀♀ vliegend waar te nemen beperkt zich bij het voederen van de jongen op het nest. Het is daarom te verklaren dat slechts 19 % van de adulte broedvogels die er geringd werden ♀♀ waren.

Résumé

Durant la période de nidification, les femelles de Gorgebleue (*Luscinia svecica cyaneola*) dans la vallée de la Dyle, vivent presque exclusivement au sol. On ne peut observer de femelles au vol qu'à l'occasion de l'alimentation des jeunes au nid. Ceci explique probablement le fait que seulement 19 % des Gorgebleues baguées durant cette période soient des femelles.

R. de Fraine, Molenbergstraat 3, 3288 Testelt.

Opnieuw kleurafwijkingen bij Koolmezen (*Parus major*)

door Ferdinand Vreysen

In de winter van 1980-81 zaten regelmatig twee afwijkend gekleurde Koolmezen (*Parus major*) op de voederplaats in de tuin van Jos Henderickx te Mol-Wezel (Antwerpen). De eerste werd gezien vanaf 13 januari en de tweede vanaf 7 februari. Bij Jef van Hees (c. 500 m van de tuin van JH) werden beide vogels eveneens enkele malen op de voederplaats waargenomen. Het ging waarschijnlijk om twee vrouwtjes, dit te oordelen naar de smalle borst- en buikstreep en de kleine gestalte.

Beide Koolmezen vertoonden dezelfde kleurafwijking als de jonge Koolmezen die ik in de jaren 1969-71 waarnam en waarover ik reeds eerder rapporteerde (Vreysen 1981). Het betrof ditmaal opnieuw vogels waarbij het zwart was gereduceerd maar bij deze exemplaren waren de kleuren duidelijker. Het zwart van de kruin, hals, borst- en buikstreep was gereduceerd tot dof lichtbruin en het groenachtig blauwgrijs van de bovendelen tot zeer lichtgeel; de slag- en staartpennen waren zuiver wit. Snavel, poten en teennagels waren licht vleeskleurig terwijl borst en buik (uitgezonderd borst- en buikstreep) en ogen normaal gekleurd waren.

De Koolmezen waren opmerkelijk schuwer dan hun soortgenoten met een normaal verenkleed. De aanwezigheid van een geregeld waargenomen Sperwer (*Accipiter nisus*) zou een mogelijke verklaring kunnen zijn voor dit schuwe gedrag. Albinistische vogels moeten omwille van lichte opvallende kleuren dubbel waakzaam zijn ten opzichte van predatoren.

Na afloop van de winter was ik benieuwd of de bleke Koolmezen in de omgeving zouden gaan nestelen. Bij één van de zes paartjes welke zich bij JH vestigden, bleek het vrouwtje de kleurafwijking te vertonen. Het werd bij dit paartje een legsel van zes eieren waaruit zes jongen voortkwamen. Zij vlogen uit tussen 29 en 31 mei. De jongen waren normaal gekleurd. Het betrof hier dus waarschijnlijk opnieuw een recessief erfelijke factor, namelijk een erfactor die slechts in homozygote vorm tot uiting komt door versmelting van gameten die erfelijk identiek zijn. Met andere woorden: mannetje en vrouwtje moeten beide drager zijn van het gen dat de kleurafwijking veroorzaakt, wil een bepaald percentage van de jongen de afwijking vertonen (Sage 1980).

Een bleke Koolmees bij de nestkast. Foto: F. Vreysen

De schuwheid van het bleke vrouwtje was bij de voederbeurten van de jongen in de nestkast nog even groot als op de voederplaats tijdens de winterperiode, niettegenstaande de Sperwer nu niet meer gezien werd. Ook ten opzichte van mensen was het vrouwtje veel schuwer dan het normaal gekleurde mannetje.

Een tweede broedsel van dit paartje heb ik niet vastgesteld. Er waren trouwens weinig tweede broedsels in 1981. Van de in totaal negen paartjes Koolmezen welke er bij mij broedden, hadden er

Een bleke Koolmees op de voederplaats.

Foto: J. Henderickx

slechts twee een tweede broedsel. Het koude weer en abnormaal veel neerslag zullen hiervan wel de oorzaak zijn geweest.

De bruin-geel-witte Koolmezen hebben waarschijnlijk een beperkte verspreiding. Ze zijn tot nog toe alleen te Wezel, een gehucht van de gemeenten Balen en Mol, aangetroffen. Dit was ook het geval bij een populatie bleke Koolmezen te Hilversum (Noordholland) in Nederland waarover Voous (1972) berichtte.

Zullen deze opvallend getekende Koolmezen een lang leven beschoren zijn? Zullen wij ze in de toekomst nog ontmoeten op onze voederplaatsen of als broedvogel? Wij wachten af.

Mijn dank aan Jos Henderickx voor het melden van de aanwezigheid van beide Koolmezen en aan Gerald Oreel voor het kritisch doorlezen van deze notitie.

Bibliografie

- Sage, B.L. 1980. Merels met witte veren (bewerking door G.J. Oreel). *Lepelaar* 69: 125-127.
 Voous, K.H. 1972. Afwijkende populatie Koolmezen. *Limosa* 45: 90-92.
 Vreysen, F. 1981. Kleurafwijkingen bij Koolmezen (*Parus major*). *Wielewaal* 47: 142-143.

Summary

In the winter of 1980-81 two pale coloured Great Tits (*Parus major*) were observed at Mol-Wezel (Antwerpen). The birds were characterized by a conspicuous reduction of black in the plumage. In May 1981 one of the birds (probably a female) bred at Wezel; the partner and the six young were normally coloured. In 1969-71 similar Great Tits were observed at the same place.

F. Vreysen, Kapelstraat 29, 2490 Balen.

Fenologie 1978

Deze bijdrage verscheen ook in Stentor 16 (4): 19-38.

door Peter Hantson

Aan het fenologie-onderzoek werken heel wat veldornithologen mee. Verschillende afdelingen sturen naast hun lokaal fenologieverslag ook de formulieren van afzonderlijke medewerkers op. Zelf deed ik heel wat pogingen om de adressenlijst uit te breiden: personen die actief waren bij andere onderzoeken of tellingen werden aangemoedigd om deel te nemen aan het fenologie-onderzoek. Dit veroorzaakte een flinke stijging van het aantal waarnemingen. Waar er in 1976 1364 waarnemingen waren en in 1977 922, telden we er voor 1978 maar liefst 2404. De berekening van de gemiddelde aankomstdatum wordt hierdoor meer betrouwbaar.

Door het groter aantal waarnemingen vergroot de kans op dubbeltellingen. Een nauwkeurig intekensysteem voorkomt echter het meerekenen van deze dubbeltellingen.

Het was meestal mogelijk winterwaarnemingen of zeer vroege waarnemingen af te zonderen van de rest. Bij een beperkt aantal soorten vloeien winterwaarnemingen, zeer vroege waarnemingen en de normale geleidelijk in elkaar over. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de Tjiftjaf. De berekening van de gemiddelde aankomstdatum wordt hierdoor niet sterk beïnvloed gezien het grote aantal waarnemingen.

Enkele bijkomende gegevens

afkortingen:

W: West-Vlaanderen

O: Oost-Vlaanderen

A: Antwerpen

L: Limburg

B: Brabant

N: Namen

Z: Zeeuws-Vlaanderen

Na de soortnaam volgt tussen haakjes het aantal waarnemingen plus de eventuele winter- of zeer vroege waarnemingen. Daarna volgt de gemiddelde datum. Bij voorbeeld: **Regenwulp (*Numenius phaeopus*)** ($n = 26 + 4$): 23.04

Hieronder staat de eerste en tweede waarneming en eventueel een derde als die ook relatief vroeg is.

Als er geen gemiddelde berekend is (wegens een gering aantal waarnemingen) worden meestal alle waarnemingen vermeld. Deze soorten worden achteraan de soortenlijst vermeld.

Na de waarnemingsplaats staat tussen haakjes de provincie met daarachter eventueel het aantal exemplaren en opnieuw tussen haakjes het nummer van de waarnemer(-sgroep).

SOORTENLIJST

Grutto (*Limosa limosa*) ($n = 53 + 2$): 11.03

06.02: Braakman (Z), 1 ex (31)

Braakman (Z), 3 ex (90)

22.02: Harelbeke (W), 17 ex (96)

Oostdijk (Z), 6 ex (73)

Olegem (A), 9 ex (86)

23.02: Blankenberge (W), 1 ex (82)

winterwaarnemingen

28.12.77: Braakman (Z), 29 ex (31)

29.12.77: Braakman (Z), 38 ex (117)

Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*) ($n = 70 + 10$): 11.03

05.02: Brecht (A), 1 ex

07.02: Dendermonde (O), 1 ex (66)

Moerbeke-Waas (O), (125)

11.02: Bornem (A), 1 ♂ (91)

winterwaarnemingen

21.12: Blankenberge (W), 1 ex (82)

25.12: Waasmunster (O), 2 ex (30)

29.12: Lokeren (O), (30)

jan. en febr. ♂+♀ te Zedelgem-Snellegem (54)

01.01: Blankenberge (W), 2 ex (82)

02.01: Puurs (A), 1 ♂ (91)

07.01: Kallo (O), 2 ex (90)

08.01: Oorderen (A), 3 ex (95)

21.01: Lissewege (W), 1 ex (82)

23.01: Mechelen (A), 1 ♀ (73)

Tjiftjaf (*Phylloscopus collybita*) ($n = 100 + 10 + 10$): 11.03

20.02: St-Maria Oudenhove (O), zang (96)

24.02: 5 waarnemingen

winterwaarnemingen en zeer vroege waarnemingen

24.10 en 27.11: Woumen (W), (27)

03.12 / 10.12 / 25.12 / 21.01 / 22.01: Bazel (A), (1)

17.12: Heverlee (B), 1 ex (59)

14.01: Lapscheure (W), 1 ex (23)

20.01: Steenbrugge (W), (55)

tussen 01.02 en 16.02: 10 waarnemingen

Het is moeilijk de winterwaarnemingen af te zonderen van de vroege waarnemingen. Pas vanaf 01.03 zijn er veel en dagelijkse waarnemingen.

Tussen 04.03 en 12.03 zijn er 49 meldingen waarvan 15 op 11.03.

Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) ($n = 10 + 3$): 22.03

25.02: Eksel (L), 2 ex (4)

Kalmthout (A), 2 ex (69)

03.03: Lommel (L), (50)

winterwaarnemingen

09.12: Heverlee (B), 1 ex (59)

27.12: Brugge (W), (64)

09.02: Brugge (W), (64)

Zomertaling (*Anas querquedula*) (n = 36): 27.03

24.02: Denderbelle (O), 10 ex (74)

25.02: Ooidonk (O), (96)

Canisvliet (Z), 1 ♂ (116)

26.02: Deinze (O), 1 ex (96)

Zwarte Roodstaart (*Phoenicurus ochruros*) (n = 89 + 4): 01.04

18.02: Zandvliet (A), 2 ex (95)

26.02: Puurs (A), (76)

01.03: Gent (O), 1 ex (30)

04.03: Blankenberge (W), 1 ♂ (82)

St-Antonius (A), 1 ex (86)

winterwaarnemingen

16.12: De Panne (W), 2 ex (72)

08.01: Blankenberge (W), 1 ♂ (82)

09.01 en 24.01: Mechelen (A), 1 ex (73)

Blauwborst (*Luscinia svecica*) (n = 42): 01.04

08.03: Antwerpen (A), 2 ♂ (125)

09.03: Antwerpen (A), 1 koppel (90)

10.03: Melsele (O), 1 ♂ (90)

Fitis (*Phylloscopus trochilus*) (n = 88 + 1): 04.04

11.03: Wetteren (B), (103)

18.03: Humbeek (B), zang (17)

Niel (A), (76)

25.03: Testelt (B), 1 ex (45)

tussen 29.03 en 09.04 tellen we 68 waarnemingen.

zeer vroege waarneming

26.02: Bachte-Maria-Leerne (O), zang (96)

Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*) (n = 15): 06.04

14.03: Canisvliet (Z), 6 ex (109)

26.03: Brugge (W), 1 ex (63)

27.03: Knokke (W), 5 ex (72)

Zwartkop (*Sylvia atricapilla*) (n = 86 + 2): 08.04

01.03: St-Denijs-Westrem (O), 1 ♂ (26)

03.03: Wetteren (B), (99)

10.03: Gent (O), zang (96)

11.03: Oostkamp (W), 1 ex (63)

12.03: De Panne (W), 1 ex (72)

18.03: Knesselare (O), 1 ex (122)

19.03: Chaumont-Gistoux (N), 1 ♂ (16)

Bornem (A), (76)

winterwaarnemingen

14.02: Roeselare (W), 1 ♀ sneeuw in bek (105)

15.02: Roeselare (W), 1 ♂ (106)

Kleine Plevier (*Charadrius dubius*) (n = 39): 08.04

11.03: Hoboken (A), 1 ex (90)

18.03: Scheldevallei (O), 1 ex (117)

25.03: Brugge (W), 1 ex (64)

Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*) (n = 114): 09.04

29.03: Lokeren (O), 2 ex (42)

Weert (B), (37)

Veldhoven 18/2 (L), 2 ex (94)

30.03: Zolder (L), 6 ex (42)

Wakken (W), 1 ex (96)

Uitbergen (O), (99)

Beervelde (O), (121)

Zwartkop (*Sylvia atricapilla*) Foto: P. Munsterman

Tussen 29.03 en 09.04 (12 dagen) tellen we 74 waarnemingen! De boerenzwaluw is nogal stormachtig aangekomen. Zie ook tabel achteraan.

Europese Kanarie (*Serinus serinus*) (n = 22 + 7): 09.04

25.03: Wingene (W), 2 ex (2)

26.03: Brugge (W), 1 ex (36)

winterwaarnemingen en zeer vroege waarnemingen

Heel de winter te Duinbergen (W), (23)

21.01: Wilrijk (A), 1 ♀ (38)

23.02: Assebroek (W), 1 ex (83)

24.02: Brecht (A), ♂ + ♀ (86)

03.03: Melle (O), 1 ex (79)

(79 heeft nog een vroegere melding, maar zonder datum)

04.03: Merelbeke (O), 1 ex (57)

08.03: Gent (O), 1 ♂ (31)

Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*) (n = 57 + 4): 14.04

26.03: Opoeteren 26/02 (L), (94)

28.03: Aardenburg (Z), 1 ex (64)

Lissewege (W), 2 ex (72)

winterwaarneming + zeer vroege waarneming

11.11.77: Blankenberge (W), (82)

12.02: Knokke (W), 1 ex (64)

25.02: Schoten (A), 1 ex (14)

08.03: Bree 18/6 (L), (94)

Boompieper (*Anthus trivialis*) (n = 61): 19.04

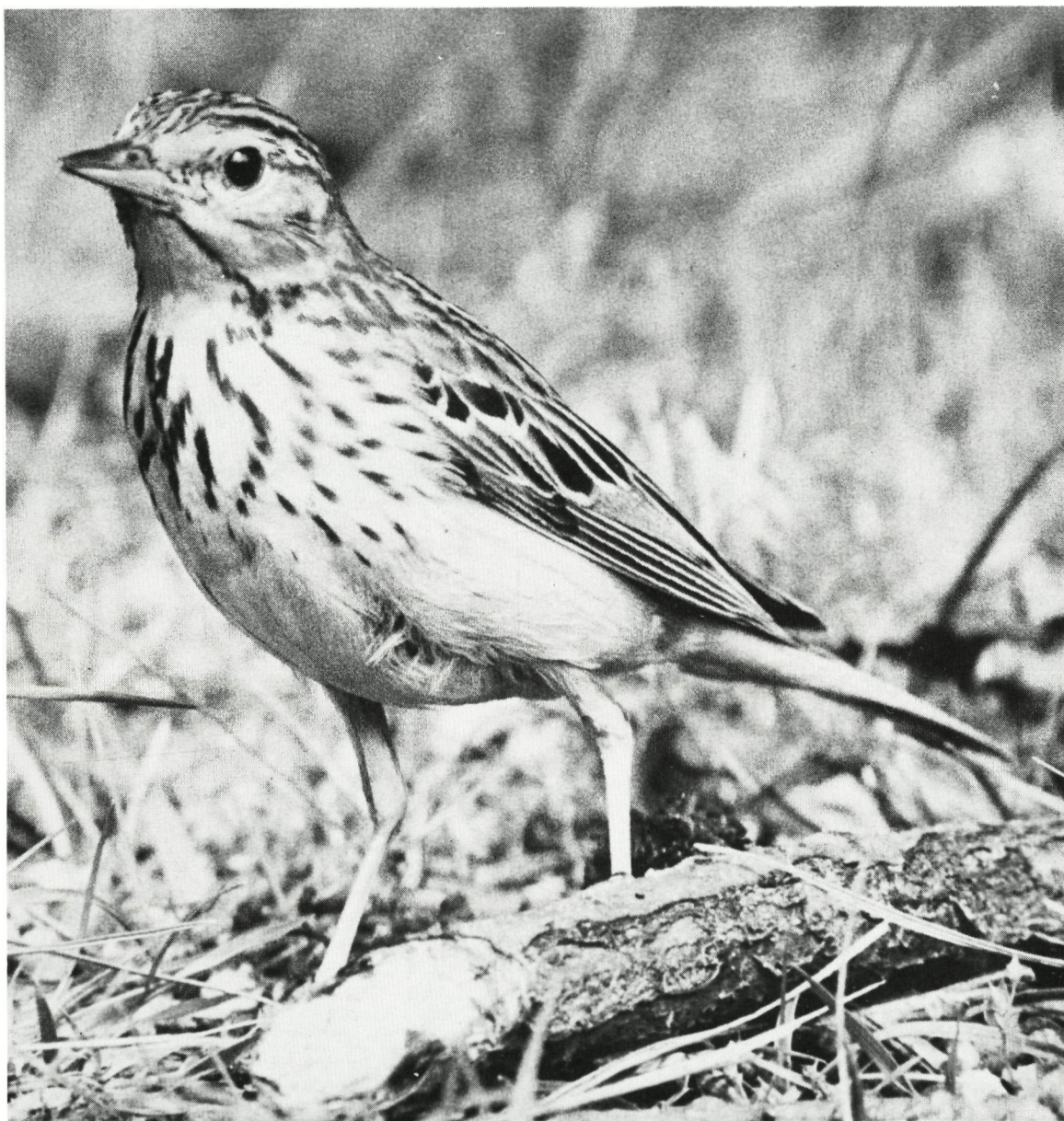
18.03: Niel (A), (76)

27.03: Beringen (L), (68)

01.04: Brecht (A), 1 ex (95)

Oud-Turnhout (A), 2 ex (116)

Tussen 15.04 en 21.04, 31 waarnemingen

Boompieper (*Anthus trivialis*)

Foto: P. Munsterman

Lepelaar (*Platalea leucorodia*) (n = 8): 21.04

10.03: Blankenberge (W), 1 ex (82)

15.04: Snaaskerke (W), 1 ex (87)

Oeverzwaluw (*Riparia riparia*) (n = 38 + 1): 22.04

16.03: Nokere (O), 1 ex (96): zeer vroege waarneming

29.03: Lokeren (O), 2 ex (29)

30.03: Blankenberge (W), 3 ex (82)

Regenwulp (*Numenius phaeopus*) (n = 26 + 4): 23.04

07.04: Meetkerke (W), 1 ex (2)

09.04: Lissewege (W), 3 ex (2)

14.04: Kalmthout (A), 1 ex (90)

winterwaarnemingen

16.12: Blankenberge (W), (82)

15.01: Kalmthout-Nieuwmoer (A), 1 ex (95)

25.02: Kalmthout (A), 4 ex (95)

04.03: Kalmthout (A), 2 ex (95)

Koekoek (*Cuculus canorus*) (n = 114): 23.04

09.04: Stabroek (A), 1 ex (95)

10.04: Hoboken (A), 1 ex (38)

Knesselare (O), 1 ex (122)

Koekoek (*Cuculus canorus*) Foto: P. Munsterman

Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) (n = 57): 24.04

- 26.03: Overpelt (L), 1 ♂ (5)
- 31.03: De Panne (W), (117)
- 02.04: Knokke (W), 1 ♂ (42)
- Knokke (W), 6 ex (63)

Rietzanger (*Acrocephalus schoenobaenus*) (n = 36): 24.04

- 29.03: Oostende (W), 1 ex (61): vroege waarneming
- 09.04: Lapscheure (W), 1 ex (23)
- Hoboken (A), 1 ex geringd (38)
- Oorderen (A), 2 ex (95)
- 15.04: Blankenberge (W), 3 ex (82)
- Gavers (W), 1 ex (89)

Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) (n = 51): 26.04

- 25.03: Kalmthout (A), 1 ex (90)
- 29.03: Ekeren (A), (24)
- 02.04: Overpelt (L), 1 ex (5)
- Ekeren (A), 1 ♂ (52)

Oeverloper (*Actitis hypoleucos*) (n = 36 + 15)

- 18.03: Zeebrugge (W), 1 ex (42)
- 24.03: Knokke (W), 1 ex (63)
- 28.03: Lissewege (W), 1 ex (72)
- winterwaarnemingen
- 04.12: Woumen (W), (27)
- 09.12: Waasmunster (O), 1 ex (30)

- 14.12: Oostende (W), (27)
- 18.12: Woumen (W), (27)
- 20.12: Woumen (W), (27)
- 25.12: Gent (O), 1 ex (31)
- 01.01: Zuienkerke (W), 1 ex (82)
- 04.01: Gent (O), 1 ex (31)
- 07.01: Dudzele (W), 1 ex (36)
- 07.01: Brugge (W), 1 ex (64)
- 15.01: Lokeren (O), 1 ex (30)
- 11.02: Zandvliet (A), 1 ex (73)
- 14.02: Saeftinge (Z), ong 10 ex (14)
- 25.02: Kallo (A), 1 ex (73)
- 26.02: St-Maria-Oudenhove (O), (96)

Huiszwaluw (*Delichon urbica*) (n = 80 + 1): 27.04

- 05.04: St-Lievens Houtem (O), 1 ex (75)
- 14.04: Gent (O), (117)
- 16.04: Oudenaarde (O), 1 ex (88)
- Tussen de 20.04 en 29.04 tellen we 58 waarnemingen!
- zeer vroege waarneming:
- 03.03: Gent (O), 2 ex (82)

Draaihals (*Jynx torquilla*) (n = 11): 27.04

- 18.04: Heverlee (B), 1 ex (59)
- 23.04: Hoboken (A), 1 ex (38)
- Brecht: (A), 1 ex (95)

Visdief (*Sterna hirundo*) (n = 40): 27.04

- 18.04: Knokke (W), 1 ex (60)
- 19.04: Veldhoven 18/2 (L), (94)
- Philippine (Z), (107)
- Canisvliet (Z), 1 ex (116)
- op 25.04 was er veel zeetrek

Gierzwaluw (*Apus apus*) (n = 109): 27.04

- 19.04: Zeebrugge (W), 4 ex (81)
- 22.04: Antwerpen (A), ong 10 ex (24)
- Blokkeerdijk-Antwerpen (A), ong 25 ex (73)
- Antwerpen (A), 1 ex (95)
- 23.04: 18 waarnemingen
- zeer massale aankomst! Van 22.04 tot 01.05 (10 dagen), 100 waarnemingen!
- 25.04: 300-400 ex te Antwerpen
- 27.04: 1000-1500 ex op Blokkeerdijk (Antwerpen)

Boomvalk (*Falco subbuteo*) (n = 33): 28.04

- 23.03: Oostkamp (W), 1 ex (2)
- In maart werd door (24) te Antwerpen eveneens een Boomvalk waargenomen.
- 05.04: Postel (A), 1 ♀ (2)
- boswachterij Hapert (L), 1 ex (87)

Nachtegaal (*Luscinia megarhynchos*) (n = 69): 28.04

- 22.04: Hamont (L), 1 ex (6)
- St-Pieters (W), 1 ex (46)
- Snellegem (W), 1 ♂ (63)
- De Panne (W), 23 ex (72)
- Brechtse Hei (A), 1 ex (86)
- 23.04: 10 waarnemingen

Grasmus (*Sylvia communis*) (n = 64 + 2): 29.04

- 01.04: Etikhove (O), 1 ex (110)
- Canisvliet (Z), 2 ex (116)
- 13.04: Mortsel (A), 1 ex (73)
- Lembeke (B), (125)

17.04: Messelbroek (B), (98)
 21.04: Vlassenbroek (B), (98)
 Zevergem (O), (125)
 zeer vroege waarnemingen
 10.03: Bornem (A), (76)
 19.03: Veldhoven 18/2 (L), (94)

Tuinfluit (Sylvia borin) (n = 66 + 1): 30.04
 01.04: Etikhove (O), 1 ex (110)
 17.04: Balen (A), 1 ♂ (49)
 22.04: Afsnee (O), 1 ex (109)
 Wachtebeke (O), 1 ex (121)
 winterwaarneming
 27.02: Wetteren (O), (103)

Bonte Vliegenvanger (Ficedula hypoleuca) (n = 47):
 30.04
 15.04: Zeebrugge (W), 1 ex (81)
 23.04: De Panne (W), 1 ex (72)
 20 waarnemingen tijdens het weekend van 28-30.04

Braamsluiper (Sylvia curruca) (n = 59 + 1): 01.05
 16.04: Veldhoven 18/2 (L), (94)
 23.04: Hoboken (A), 1 ex (3)
 Mol (A), (50)
 Viersel (A), 1 ex (86)
 Bree 18/6 (L), (94)
 winterwaarneming
 16.12.77: De Panne (W), 1 ex (72)

Paapje (Saxicola rubetra) (n = 28 + 6): 01.05
 29.03: Hooglede (W), 1 ex (47)
 05.04: Postel (A), 1 ♂ (2)
 zeer vroege waarnemingen
 25.02: Kallo (A), (73)
 11.03: Blankenberge (W), 2 ♀ (82)
 12.03: Mol (A), (50)
 Zoutekreek (Z), 1 ex (87)
 18.03: Schellebelle (O), (101)
 19.03: Bredene (W), 1 ex (87)

Sprinkhaanrietzanger (Locustella naevia) (n = 27):
 01.05
 16.04: De Panne (W), 3 ex (72)
 18.04: Zichem (B), 1 ex (45)

Snor (Locustella luscinioides) (n = 16): 01.05
 22.04: St-Jan in Eremo (O), 3 ex (36)
 Aardenburg (Z), 2 ex (64)
 23.04: Zonhoven (L), 1 ex (5-7)
 Ekeren (A), 1 ♂ (24)
 Assenede (O), 1 ex (125)

Tortel (Streptopella turtur) (n = 59 + 2): 03.05
 22.04: Brechtse Hei (A), 1 ex (86)
 23.04: Heverlee (B), 1 ♂ (59)
 Assenede (O), (125)
 Canisvliet (Z), 2 ex (116)
 zeer vroege waarnemingen
 12.03: Veldhoven 18/2 (L), (94)
 19.03: Bree 18/6 (L), (94)

Kleine Karekiet (Acrocephalus scirpaceus) (n = 39):
 03.05
 16.04: Lissewege (W), 1 ex (2)

18.04: Canisvliet (Z), 3 ex (109)
 19.04: Heist (W), 1 ex (2)

Zwarte Stern (Chlidonias niger) (n = 26): 04.05
 16.04: Heist (W), 4 ex (2)
 19.04: Heist (W), 2 ex (2)
 25.04: Oorderen (A), 15 ex (95)
 Sas van Gent (O), (118)
 Kluizen (O), 3 ex (124)
 Scheldevallei (O), 4 ex (125)

Fluiter (Phylloscopus sibilatrix) (n = 20): 05.05
 23.04: Aalter (O), (122)
 25.04: Balen-Wezel (A), 1 ♂ (49)

Sprinkhaanrietzanger (Locustella naevia)

Foto: P. Munsterman

Purperreiger (*Ardea purpurea*) (n = 9): 07.05

23.04: De Panne (W), 2 ex (72)

25.04: Assenede (O), (125)

Woudaapje (*Ixobrychus minutus*) (n = 7): 07.05

01.05: Zeebrugge (W), 1 ♂ (63)

03.05: Blankenberge (W), 1 ♂ (82)

Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*) (n = 9): 08.05

29.04: Canisvliet (Z), 1 ex (116)

30.04: Brugge (W), 1 ex (36)

01.05: Brecht (A), 1 ex (94)

Oorderen (A), 1 ex (95)

Wielewaal (*Orlolu orlolu*) (n = 58 + 1): 08.05

21.04: Berlare (O), 1 ex (93)

Lembeke (O), (125)

22.04: De Panne (W), 2 ex (72)

23.04: Eeklo (O), 1 ex (117)

28.04: Woumen (W), (27)

Melle (O), (102)

zeer vroege waarneming

15.04: Antwerpen (A), 1 ♂ (58)

Grote Karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*) (n = 13):
08.05

01.05: Aalter (O), (39)

Canisvliet (Z), 2 ex (116)

Grauwe Vliegenvanger (*Muscicapa striata*) (n = 49 +
1): 08.05

27.04: Messelbroek (B), 1 ex (45)

28.04: Woumen (W), 1 ex (27)

vroege waarneming

09.04: Knokke (W), 3 ex (2)

Bosrietzanger (*Acrocephalus palustris*) (n = 35 + 1):
10.05

21.04: Bellem (O), 1 ex (2)

23.04: Scheldevallei (O), (125)

29.04: Oorderen (A), 1 ex (95)

Kleine Karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*)

Foto: P. Munsterman

Grote Sterns (*Sterna sandvicensis*)

Foto: P. Munsterman

01.05: Bree 18/6 (L), (94)
Melle (O), (102)

Spotvogel (*Hippoboscus icterina*) (n = 65 + 1): 13.05

21.04: Vlassenbroek (B), (98)
28.04: Woumen (W), zang (27)
29.04: Messelbroek (B), 1 ex (45)
Melle (O), 1 ex (79)

Tussen 12.05 en 16.05 (5 dagen) zijn er 33 waarnemingen gemeld.

zeer vroege waarneming

03.04: Scheldevallei (O), (117)

Ooievaar (*Ciconia ciconia*) (n = 4)

28/29.4: Assenede (O), 2 ex (125)
30.05: Gent (O), (28)
05.06: Lembeke (O), 3 ex (125)

Bosruiter (*Tringa glareola*) (n = 4)

26.04: Dudzele (W), 1 ex (82)
28.04: Kalmthout (A), 1 ex (95)
01.05: St-Jan in Eremo (O), 1 ex (36)
03.05: Zevergem (O), 3 ex (31)

Dwergstern (*Sterna albifrons*) (n = 4)

02.05: Heist (W), 1 ex (2)
05.05: Blankenberge (W), 2 ex (82)

11.05: Heist (W), 3 ex (2)

16.05: Knokke (W), 8 ex (82)

Grote Stern (*Sterna sandvicensis*) (n = 3)

26.04: Heist (W), 3 ex (2)
29.04: Heist (W), 1 ex (2)
De Panne (W), 2 ex (72)

Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*) (n = 4)

14.04: Moerbeke-Waas (O), 3 ex (125)
03.05: Eksel (L), 3 ex (4)
13.05: Scheldevallei (O), 1 ex (120)
28.05: Schoten (A), 1 koppel + juv! (24)

Hop (*Upupa epops*) (n = 2)

25.04: Ruddervoorde (W), (108)
03.05: 's Gravenwezel (A), 1 ex (86)

Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) (n = 5)

14.05: Bree 18/6 (L), (94)
18.05: Lommel (L), 1 ex (8)

Kwartel (*Coturnix coturnix*) (n = 2)

01.05: Brugge (W), 1 ex roepend (63)
02.05: Neerpelt (L), 1 ex (6)

Noordse Stern (*Sterna paradisaea*) en **Kwartelkoning (*Crex crex*)** geen waarnemingen

SOORT	GEMIDDELDE DATUM	WINTERWAARNEMING																		TOTAAL
			28.01-03.02	04.02-10.02	11.02-17.02	18.02-24.02	25.02-03.03	04.03-10.03	11.03-17.03	18.03-24.03	25.03-31.03	01.04-07.04	08.04-14.04	15.04-21.04	22.04-28.04	29.04-05.05	06.05-12.05	13.05-19.05	20.05-26.05	
Grutto	11.03	2	2		7	11	8	13	3		3	1	1	2	1	1				53 ± 2*
Roodborsttapuit	"	10		3	1	8	15	10	11	3	5	8	3	1		1	1			70 + 10*
Tijftjaf	"	10	3*	3*	4*	6	14	25	30	8	12	2	3							100 + 20*
Boomleeuwerik	22.03	3					3	1	1			4				1				10 + 3*
Zomertaling	27.03					1	7	1	7	4	4	4	1	3	1	1		2		36
Zwarte Roodstaart	01.04	4				1	2	5	6	9	20	19	12	11	1	2	1			89 + 4*
Blauwborst	"								3	3	2	10	11	7	2	3		1		42
Fitis	04.04					1*			1	2	9	55	10	9	1	1				88 + 1*
Strandplevier	06.04									1		4	3	3	2	1		1		15
Zwartkop	08.04				2*		2	1	2	4	6	23	14	16	13	5				86 + 2*
Kleine Plevier	"									1	1	8	8	7	6	5	2	1		39
Boerenzwaluw	09.04										17	37	29	24	7					114
Europese Kanarie	"	2				2*	1*	2*			3	7		1	2	3	1	2		22 + 7*
Gele Kwik	14.04	1			1*		1*	1*			8	17	5	8	8	8	1	1	1	57 + 4*
Boompieper	19.04									1	1	9	6	9	22	10	1	1	1	61
Lepelaar	21.04							1						2	2	2		1		8
Oeverzwaluw	22.04								1*		2	5	1	6	11	10	2	1		38 + 1*
Regenwulp	23.04	2				1*	1*				1	2	6	9	7	1				26 + 4*
Koekoek	"											9	28	46	30	1				114
Tapuit	24.04									2	6	1	8	21	13	2	3	1		57
Rietzanger	"										1		3	9	9	11	1	2		36
Gekraagde Roodstaart	26.04									2	2	2	9	12	14	4	5	1		51
Oeverloper	"	11			2*		2*		3			2		13	14	2	2			36 + 15*
Huiszwaluw	27.04						1*				1	1	8	42	19	5	2	2		80 + 1*
Draaihals	"												1	4	6					11
Visdief	"												8	14	13	4	1			40
Gierzwaluw	"												1	66	38	2	2			109
Boomvalk	28.04								1		3	1	7	6	5	4	4		2	33
Nachtegaal	"													31	31	4	3			69
Grasmus	29.04						1*		1*		2	2	3	16	33	3	3	2		64 + 2*
Tuinfluit	30.04						1*				1		1	20	35	5	4			66 + 1*
Bonte Vliegenvanger	"												1	14	26	2	4			47
Braamsluiper	01.05	1											1	20	25	8	4	1		59 + 1*
Paapje	"						1*		3*	2*	1	1		1	5	13	4		2	28 + 6*
Sprinkhaanrietzanger	"												2	5	15	3	2			27
Snor	"												6	5	3			2		16
Tortel	03.05						1*	1*						13	27	10	3	5	1	59 + 2*
Kleine Karekiet	"												3	9	13	5	8	1		39
Zwarte Stern	04.05												2	6	9	3	4	2		26
Fluiter	05.05													2	11	5		1	1	20
Purperreiger	07.05													2	3	1	2		1	9
Woudaapje	"														3	2	2			7
Grauwe Kiekendief	08.05														6		1		2	9
Wielewaal	"												1*+2	4	15	15	15	4	3	58 + 1*
Grote Karekiet	"														5	4	3	1		13
Grauwe Vliegenvanger	"											1*		2	21	9	12	4	1	49 + 1*
Bosrietzanger	10.05										1*		1	1	7	10	12	4		35 + 1*
Spotvogel	13.05										1*		1	1	6	12	35	7	3	65 + 1*
Rest												1		5	13	1	4	1	3	28
																				2314 + 90*

*: winterwaarneming of zeer vroege waarneming

Waarnemerslijst

1. T. Timmerman
2. P. Lust
3. B. Moons
4. A. Geuens
5. L. Plessers
6. G. Jannis
7. H. Cuyvers
8. A. Mertens
9. M. Akkers
10. M. de Clerck
11. H. Lehaen
12. Berckmans
13. P. Ingelaere
14. W. van den Bussche
15. J. Hublé
16. P. Herroelen
17. J.P. Verduystert
18. T. Vreugde
19. Gebr. Surdeau
20. J. Duchesse
21. Verheyden
22. Wielewaalafd. Brussel
23. G. Van Torre
24. K. Hofmans
25. G. Leblon
26. K. Mogessen
27. K. Desender
28. P. Durinck
29. A. Verstraeten
30. W. Deblock
31. B. van den Abeele
32. N. Desmet
33. M. en F. Libert en M. Dhaluin
34. R. en F. Decuyper
35. H. Decuyper
36. P. Devroye
37. K. Grolus
38. P. Pals
39. Wielewaalafd. Brugge
40. P. Hantson
41. De Raeymaeker
42. G. Rappé
43. N. de Meester
44. R. Vermeirsch
45. Ornithologische werkgroep Demervallei
46. J. Vansteenkiste
47. G. Vancoppenolle
48. A. Tessier
49. E. van Rooy
50. F. Vreysen
51. J. Wijnants
52. A. Dekoning
53. R. Wynants
54. J. Peeters
55. M. Pottier
56. A. Theuninck
57. M. de Ridder
58. G. de Meulemeester
59. L. Audenaerde
60. M. Herremans
61. De Waele
62. W. Corveleyn
63. B. Callebaut
64. P. Keirsebilck
65. F. Descheemaker
66. P. van Roste
67. L. Verhelst
68. R. Neven
69. M. de Boexie
70. R. Vergaelen
71. L. en D. Verroken
72. T. Speleers
73. E. Storme en K. en F. Verschoore
74. C. Steeman
75. R. Mannaert
76. W. de Pauw
77. H. d'Hertefelt (Wielewaalafd. Klein-Brabant)
78. O. Hamelynck
79. R. Vercauteren
80. L. en F. Driesen
81. G. Stael
82. D. Content
83. J. van Gompel
84. M. Peeters
85. L. Declercq
86. M. Elet
87. M. Nachtergaele
88. J. Snoeckx (Wielewaalafd. Voorkempen)
89. E. Everaert
90. F. vande Velde
91. L. Dejager
92. R. Maes
93. P. en H. Mees (W.J. Klein-Brabant)
94. A. Anselin
95. F. Roels
96. J. Peeters (Wielewaalafd. Bree)
97. Wielewaalafd. Antwerpen: L. Benoy, J. de Ridder, J. Herremans, J. Loy, M. Sloodmakers, J. van Ammel, B. van Damme, H. van der Veken, W. van Ginhoven, H. Voet
98. Wielewaalafd. Schelde en Leie en W.J.: J., H. en M. Royeaerd, G. Colembie, J. Pollet, J. Otte, W. Aelvoet, L. Kinds, G. Eeckhout, B. Dermout, F. Bettens, H. Verbeure, R. Desmet, J. Vanheuverswyn, M. Meire, B. van Thumpe, G. van Syngbel, D. van Cauwenberge
99. M. Verstraete
100. M. Reygaert
101. L. Caekebeke
102. R. Clinckspoor
103. M. Oosterlinck
104. A. Tavernier
105. V. de Saedeleur
106. P. Desmet
107. O. Provoost
108. M. Boone
109. R. Vandenbroeck
110. J. Vandamme
111. E. Thielens
112. F. de Clippele
113. F. van de Bossche
114. G. Leyman
115. W. Sierens
116. H. de Bruycker
117. J. van den Steen
118. L. Verloove
119. V. en H. Geers
120. W. Rötgens
121. J. Loccufier
122. J. Slock
123. L. Blondé
124. A. Neyt
125. E. Blondia
126. J. Pollet
127. P. van Sanden
128. Wielewaalafd. Scheldeland en Gent en W.J.: D. Dorieux, G. Vermeire, N. Notelaere, R. van Rompay, G. Broddelez, M. van Beurs, J. Verloeyen, D. Acke, L. Beckaert, J. de Meyer, W. Hamelinck, W. de Smet, W. de Grootte, H. Pieters, R. de Lust, J. Lammens, Dewulf, R. Hulstaert, W. Dhaenens, G. van Avermaet, W. de Smet, Kregenland + W.J.: boswachter Leonard, L. I. Lommens, R. Hubstaert
129. R. Springael

P. Hantson, Kampstraat 3, B-8140 Staden.

AANWIJZINGEN VOOR DE AUTEURS

Het maandblad „De Wielewaal” publiceert in principe alle artikels waarvan de inhoud strookt met de doelstelling van de Vereniging De Wielewaal: de kennis en de bescherming van de natuur en in het bijzonder van de in het wild voorkomende vogels. De redactie behoudt zich nochtans het recht voor te beslissen welke artikels of bijdragen worden geplaatst.

Kopij moet in drievoud in machineschrift worden ingeleverd bij de hoofdredacteur. Uiterlijk twee maanden na het insturen van de kopij ontvangt de auteur bericht of zijn artikel al dan niet zal worden opgenomen. Eventueel kan de auteur gevraagd worden wenselijke veranderingen aan te brengen.

De auteurs zijn persoonlijk verantwoordelijk voor de inhoud van hun artikels.

Elk artikel wordt gevolgd door het volledig adres van de auteur(s).

De redactie dringt er op aan om artikels en belangrijke bijdragen te doen volgen door een samenvatting in de Nederlandse, Franse en Engelse taal. Op verzoek van de auteur zal de „résumé” en „summary” door een redactielid worden opgesteld.

In het maandblad wordt de voorkeurspelling toegepast. Nederlandse vogelnamen beginnen steeds met een hoofdletter (bv. Witte Kwikstaart). Groepsnamen (bv. steltlopers) beginnen niet met een hoofdletter. Dezelfde schrijfwijze geldt voor namen van planten, insekten, enz... De eerste vermelding in een tekst van een soort wordt steeds gevolgd door de Latijnse geslachts- en soortnaam, onderstreept en door haakjes omgeven.

In datumvermeldingen dienen de namen van de maanden bij voorkeur voluit geschreven. Het gebruik van afkortingen dient vermeden te worden.

Referenties in de tekst worden aldus vermeld: (Segers 1948) en verwijzen naar een alfabetisch gerangschikte bibliografie. Deze bibliografie wordt als volgt opgesteld:

- voor een artikel: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. Volledige titel. *Naam van het tijdschrift*, jaargang: eerste pagina van het artikel - laatste pagina.
bv. Grootaers, F., 1958. Glanskop (*Parus palustris*) en Matkop (*Parus atricapillus*). *Wielewaal* 24: 1 - 16.
- voor een boek: Auteursnaam, initialen van de voornamen, jaar. *Volledige titel*. Stad van uitgifte, naam van de uitgever.
bv. Segers, F., 1948. *Broedvogels in de Kempen*. Antwerpen, Nederlandsche Boekhandel.

Als er meerdere auteurs zijn worden deze aldus vermeld: Segers, F., F. Grootaers. In de bibliografie worden slechts die titels vermeld waarnaar in de tekst wordt verwezen. Alle literatuuraanhalingen moeten bij hun oorspronkelijke bron gecontroleerd worden.

Indien overnames uit plaatselijke bladen van Wielewaal-afdelingen overwogen worden zal hierover eerst met de auteur worden overlegd.

Ter illustratie van bijdragen kunnen in aanmerking komen: zwart-wit- en kleurfoto's, diapositieven, zwart-wit-tekeningen. Grafieken, tabellen en kaarten dienen met zwarte inkt op wit papier getekend.

Aan de auteur van een artikel (of aan één van hen indien er meerdere zijn) zullen 5 exemplaren van het maandblad worden verzonden. Meer exemplaren (tot maximum 30) kunnen bekomen worden, indien de hoofdredacteur hierom verzocht wordt bij het inzenden van het artikel.

Elk lid van de redactie zal graag eventuele bijkomende inlichtingen of adviezen verstrekken aan mogelijke auteurs.

DE WIELEWAAL

MAART 1982 - JAARGANG 48

M. BECUWE. In de marge van de nieuwe avifaunistische naamlijst.	89
D. DRAULANS. Watervogels op de zandwinningsputten te Mol. Een synthese van winter- waarnemingen en tendensen vanaf 1949 tot en met de winter 1980/1981.	90
R. DE FRAINE. Gedragen vrouwtjes Witgesterde Blauwborst, <i>Luscinia svecica cyanecula</i> , zich anders in het broedgebied dan mannetjes?	112
F. VREYSEN. Opnieuw kleurafwijkingen bij Koolmezen (<i>Parus major</i>).	114
P. HANTSON. Fenologie 1978.	116

Titelblad: Hop (*Upupa epops*) — Foto: G. Robbrecht